

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 1214738/4

בבית הדין הרבני הגדול ירושלים

לפני כבוד הדיינים:

הרב שלמה שפירא, הרב אברהם שינדלר, הרב מימון נהרי

המערערת: פלונית (ע"י ב"כ עו"ד שרון פרילינג)

נגד

המשיב: פלוני

הנדון: חובתו של בית דין אזורי לפעול על פי הוראות בית הדין הגדול – יסודותיה בדין, חיוניותה וחריגיה

החלטה

א. לפנינו בקשת המערערת ותגובת המשיב שעניינן תגובה להחלטת בית הדין הרבני האזורי פתח תקווה (הרכב הדיינים: הרב בנימין אטיאס – ראב"ד, הרב אברהם אבידר והרב דוד גרוזמן) (להלן גם: בית הדין קמא) – החלטת הרכב בית הדין במלואו, מיום כ"ד בסיוון התשפ"ג (13.6.23) והחלטה נוספת של חבר בית הדין הרב גרוזמן מא' בתמוז התשפ"ג (20.6.23) שבה פרש את משנתו שלו ואת משנתם של חבריו, לפחות כפי שהבינה הוא, בנוגע למחויבות בית הדין האזורי לפסקיו, החלטותיו והנחיותיו של בית דין זה ואת תוצאותיה של משנה זו בעניינם של הצדדים שלפנינו.

ב. במה דברים אמורים?

ככ"ה בשבט התשפ"ג (16.2.23) נתן בית דיננו את החלטתו בערעור שהגישה המערערת שלפנינו – אימם של שני קטינים ששאלת מזונותיהם נדונה בבית הדין קמא על החלטת בית הדין קמא מיום י"ח באייר תשפ"ב (19.5.22) שהעמידה את חיובו של אבי הקטינים – המשיב במזונותיהם על סך של 2,100 ש"ח לחודש במקום 4,000 ש"ח ששילם עד אז מדי חודש בחודשו, על פי הסכמתו וביוזמתו ממועד פרוץ הסכסוך בדצמבר 2015.

בהחלטתנו זו תיארנו את טיעוני המערערת:

עיקר טיעוני המערערת הם שבית הדין הפחית את סכום המזונות ללא הליך דיון בראיות על הכנסות הצדדים.

לטענתה, המשיב השתכר בהכנסה גבוהה בעבר ואף כיום [...] הכנסתו סבירה לעומת משכורתה הנמוכה כגננת [...] המשיב רכש דירה יקרה ללא הלוואה ויש לו כספים שחסך לעצמו [...] חיוב מזונות נקבע על פי יכולתו הכלכלית של האב ועל פי צורכיהם הספציפיים של הקטינים.

לדבריה היא משתכרת כחמשת אלפים וחמש מאות ש"ח לחודש מעבודתה כגננת [...] אחד הקטינים חולה צליאק והשני החלים ממחלה ממארת [...] מגיעה לה השתתפות במדור שהיא מעמידה לילדים [...] לאור הכנסות המשיב הגבוהות והכספים שנמצאים בחסכונו עליו לשלם כל הוצאות חינוך וההוצאות הרפואיות.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בהמשך תיארו את תשובותיו של המשיב:

המשיב טוען כי עזב את החברה בה עבד לפני כשנה והוא עובד כיום כעצמאי ומשתכר כארבעים אלף ש"ח בשנה [...] משכורת נמוכה.

עוד טוען כי בית הדין קיבל את החומר שהוגש לפניו ודן על פי החומר והשינוי בהסדרי השהות [...]

הכספים ששימשו אותו לרכישת הבית היו בין היתר כספים שירש מאמו ואין למערער חלק בהם.

לדבריו ההחלטה מאוזנת מאחר והיא מתבססת על צורכי הילדים. מכחיש את טענות המערער בדבר הכנסתו הגבוהה.

לאחר מכן בא גוף ההחלטה:

לאחר שבית הדין שמע את טענות הצדדים ועיין בחומר שבתיקים כולל החלטת בית הדין האזורי נשואת הערעור שהותירה את שאלת המדור פתוחה עד להוכחת טענת המערער שנטלה הלוואה מהוריה, והואיל והמשיב בפנינו לא היה מוכן לתת הצהרה או מסמכים המורים על חסכוניותו ומאחר ופרטי העובדות מתבררים בבתי הדין האזוריים, בית הדין מוצא לנכון להשיב את הטיפול בתיק לבית הדין האזורי שידון בראיות המערער ישמע טענותיה באופן פרטני וידרוש מהמשיב להמציא את הכנסותיו בעבר והיום וכן את כספי החיסכון שיש לו.

לאור האמור מחליט בית הדין:

בית הדין פונה לבית הדין האזורי פתח תקוה לקיים דיון ראיות בטענות המערער ובהכנסות המשיב והחסכוניות שיש לו וכן בעניין המדור, לקבוע גובה המזונות ולהוציא החלטה מנומקת לאחר החקירה והדרישה.

היות ובית הדין הגדול סבור שיש לקיים דיון ובירור נוסף בבית הדין האזורי, ומאחר ובית הדין האזורי הפחית את המזונות באופן חד מ-4,000 ש"ח לחודש ל-2,100 ש"ח לחודש, לדעתנו ללא נימוק מספק בנסיבות העניין, מאחר וייקח זמן עד למתן פסק דין סופי למזונות קבועים – בשלב זה בית הדין הגדול מחייב את הבעל במזונות ומדור זמניים בסך של 3,000 ש"ח לחודש למפרע מיום 19.5.22 – מועד מתן פסק הדין בבית הדין האזורי. כאשר מכאן ואילך המזונות הזמניים יעמדו על סך 3300 ש"ח לחודש וזאת עד למתן פסק דין סופי למזונות קבועים שייתן בית הדין האזורי, כאשר ברור שבית הדין האזורי יכול לפוסקו שיחול אף למפרע.

בשלב זה אין לנו נותנים פסיקה לעניין חיוב האב במדור, עד מתן החלטתו המנומקת של בית הדין.

ג. הצדדים שבו לבית הדין קמא, וזה קיים דיון בט' באייר תשפ"ג (30.4.2023) בטענותיהם שבזיקה להחלטתנו.

בתוך הדיון העיר בית הדין קמא "אנו לא מבינים מה רוצים כבוד בית הדין הגדול, לפי השולחן ערוך גם אם האב עשיר מאוד, לא נותנים יותר ממה שצריכים הילדים" כשבאת כוח האם הגיבה "נקודת המוצא כאן היא שונה, ואני אענה כך, ילדים מבתיים בעלי יכולת כלכלית גבוהה יותר, מקבלים יותר" שב בית הדין קמא והבהיר את עמדתו "לפי השולחן ערוך מסתכלים רק על האב כאשר הוא עני, אבל אם הוא עשיר הם לא יקבלו יותר ממה שהם צריכים".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בהמשך טענה באת כוח האם כי פסיקת בית הדין קמא "לתת לכל ילד 1,050 ש"ח, נעשתה ללא כל הוכחות", ובית הדין קמא השיב כי החלטתו נומקה היטב "איננו מבינים מה רוצה בית הדין הגדול, ולא מעניין אותנו לבדוק את הכנסות האב כדי לשנות את סכום המזונות".

כשבאת כוח האם שבה וטענה כי צורכי הילדים לא נבחנו כדבעי "לא ביקשתם לראות את העלויות ואת ההוצאות" השיב בית הדין קמא "קיבלנו את הסיכומים ואת התגובות שלכם" ולדבריה כי לא היו אלה סיכומים אלא "המצאת פרטים לפני דיונים" השיב "מעולם לא ביקשת הוכחות".

באת כוח תמחה על נימוקו – הסברו זה של בית הדין קמא באומרה כי אין היא צריכה לבקש בפירוש את ההזדמנות להוכיח את טענותיה, אלא להפך – כדי לפסוק ללא דיון הוכחות נדרש ויתור מפורש שלה על זכותה זו, השיב לה בית הדין קמא בתמיהה מדוע פנתה לערעור ולא ביקשה דיון הוכחות – משנפסק הדין בלעדיהן – ועל כך השיבה באת כוח האם, וכבר עתה נאמר כי בצדק גמור, "כי נתתם פסק דין".

בהמשך שבה והעלתה באת כוח האם את טענותיה לגופם של דברים ובין השאר על צורכיהם של ילדים בכלל, על צורכיהם המיוחדים של הילדים שבנדון דידן, ההוצאות הרפואיות והמדור.

בית הדין שב בקצרה על עמדתו העקרונית כי אין משמעות ליכולותיו של האב ובזיקה לסכום ששילם האב בהסכמתו בעבר אמר:

בזמן שהבעל הסכים לסכום של 2,000 ש"ח, הוא אמר שאם אתם רוצים גם מחציות וגם 4,000 ש"ח – אז הוא מבקש דיון על מה הוא חייב ומה לא, ועל זה יש החלטה של בית הדין כי הסכום הוא כולל מדור, ולא דנו כמה הם צריכים [...] הבעל כבר אמר כי אם אתם לא רוצים לעשות 4,000 גלובלי, וללא דיון, אם אינכם מסכימים אז 1,300 ש"ח ומחציות.

אמרנו אז: כיוון שסכומים הללו נראים מספקים, לא נכנסנו לדיון בזה, כעת שהאב מבקש דיון ופסיקה, נצטרך לעשות זאת, אבל לא רטרואקטיבי.

בהמשך התדיין בית הדין קמא עם האם ובאת כוחה בשאלת האפשרות לפסיקה רטרואקטיבית נוכח העדר בקשות מתאימות בעבר.

לבקשת באת כוח האם כי בית הדין ידון בשאלת המחציות ו"לא תכניסו את התוספת של בית הדין הגדול ולקזז זאת מן המחציות שצריך לשלם" הגיב בית הדין קמא באומרו כי אינו פועל נגד בית הדין הגדול בדווקא אך:

אנו עושים כמו שכתוב בשולחן ערוך, אנו מסתכלים על טובת הילדים בלבד [...] אנו נתייעץ בינינו האם ניתן להתייחס להחלטת בית הדין הגדול במנותק מן המחציות או לא.

מששבה באת כוח האם על הבקשה לבחון את החיוב הרטרואקטיבי השיב בית הדין קמא:

תאשימי רק את עצמך, משנת 2019 בית הדין יכול לתת את החלטותיו, רק את צריכה להאשים את עצמך בלבד, שלא שלחת מייל לפתיחת תיק ולכן לא ניתנה ההחלטה מיידית.

האב השיב לגופן של טענותיה של האם בדבר הוצאות שונות שבהן נמנע הוא מלהשתתף, לדבריה, ועוד, בהקשר ל'מחציות' – טענות שאין פירוטן נצרך לצורך החלטתנו זו, ונציין רק כי בית הדין קמא העיר לגבי הללו "פסקנו על זה מחודש מאי, וכן לגבי מחציות, מ-2016 הסכום של 4,000 כולל הכול, ומ-2019 זה לא כולל, וניתן לחייב אותך במחציות, אך היא לא פתחה תיק".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בית הדין קמא הוסיף "לגבי פסיקת בית הדין הגדול, אנו צריכים לדון בזה בינינו", ומשאמר האב "אני חשבתי שבדיון זה יהיה מסמכים וחקירות, מה צורכי הילדים, וכך ביקשו בית הדין הגדול" אמר בית הדין קמא: "אנו נתנו את פסק הדין שלנו, ניתן לחלוק עליו, אך לא ניתן לומר כי הוא לא מנומק, ולשיטתנו לא שאלנו מה אתה משתכר".

לאחר העלאתן של טענות נוספות לגופו של עניין ביקשה באת כוח האם לקיים דיון חקירות ולהביא ראיות, לשאלת בית הדין קמא "איזה ראיות וחקירות את רוצה להביא" הבהירה "לחקור אותה" – את האם – "על כל ההוצאות שלה, אחת לאחת בצורה מסודרת", ובית הדין קמא השיב "אנו עברנו על כל סעיף וסעיף של הבקשה שלך, ולפי זה פסקנו".

באת כוח האם הבהירה כי היא מבקשת להוכיח "כי צריך הרבה יותר" – היינו בהשוואה לסכום שקבע בית הדין קמא "לגדל ילדים" ופירטה כי רצונה להוכיח את עמדתה לעניין הצורך בחוגי העשרה, בדמי ועד שנדרש הורה לילד במערכת החינוך לשלם, את עלות מזונו של ילד חולה צליאק, את טענותיה לגבי צורכי ביגוד, וליתר דיוק הנעלה "הנעליים הקרועות" שלשיטתה נאלץ אח הילדים להשתמש בהן, לגבי טיפולי שיניים ולגבי קייטנות.

ד. לאחר דיון זה, פסק בית הדין קמא את פסקו בהחלטה מכ"ד בסיוון (13.6). בפתח החלטה זו סקר בית הדין קמא את הרקע תוך שהוא אף מצטט מהחלטות קודמות שלו בשלבים שונים של ההליך. לאחר מכן הובאו בהחלטה זו דעת הרוב בבית הדין קמא, שכמותה כמובן נפסק בו, ודעת המיעוט.

דעת הרוב הייתה כדלהלן:

בראשית נציין שוב שכל חיוב המזונות שבית הדין חייב את האב הוא בגין חלוקת זמנים שהינה 8/6 כלומר החלוקה לחודש הינה 17.5/13 לטובת האישה.

פסק הדין ניתן על ידנו לאחר שבית הדין שמע את הצדדים, ועבר על כל החומר שבפניו כולל סיכומי באת כוח האישה ונספחיה, ובירר את כל הפרטים הנצרכים לו לצורך קביעת גובה מזונות עבור שהות שני הקטינים אצל האם קצת יותר ממחצית החודש.

נבהיר עוד. טענת באת כוח האישה בנוגע להוצאות מזון הקטינה שחולה בצליאק עלתה בדיון ובסיכומי באת כוח האישה. בשום שלב בטרם מתן החלטתנו לא בקשה באת כוח האישה להוכיח כמה עולה הוצאות מזון עבור חולה צליאק – מעבר לנאמר בדיון ובסיכומי באת כוח האישה. ובית הדין בירר קודם החלטתו באתרים המתמחים במכירת מזון לחולי צליאק המצויים על פני המחשב לרוב. כך שטוב מראה עין משמיעת אוזן.

בנוסף: הבן שחלה בלוקמיה נטרפא ומאוקטובר 2019 הוא בריא, לא עובר כל טיפול, ואין כל הוצאות עליו בגין מחלתו בעבר, ונמצא במעקב תקופתי ארבע פעמיים בשנה כאשר ההורים מתחלקים באופן שווה בכל הקשור להגעתו למרפאה לצורך המעקב.

כמו כן החלטתנו בנוגע לדחיית בקשת האישה לחייב את האב "במדור רעיוני" מנומקת כהלכתה.

ונכתב בהחלטתנו שככל ויהיו לאישה בפועל הוצאות מדור ובידיה ראיות הקבילות על פי ההלכה לטענתה בדבר הלוואת הורים, היא מוזמנת להציגם בפנינו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

יוצא אפוא ששתי החלטות בית הדין שניתנו על ידינו בתביעות הצדדים לאחר בדיקת צורכי הקטנים מנומקות וברורות לכל קורא. ניתן לסתור אותם ולחלוק עליהם, וכל הרוצה לחלוק יבוא ויחלוק ויגדיל את גובה חיוב המזונות בשתי פעימות אף בלא נימוק ובלא טעם. אולם לא ניתן להוציא לעז ולומר שהחלטתנו ניתנה בלי נימוק ובלי דרישה וחקירה, כאשר עיני הקורא תחזינה מישרים.

לסבר הדברים, לפי חיוב בית הדין הגדול, צורכי הילדים הינם $188.5 = 3300/17.5$ ליום, ולחודש צורכיהם – $5845 = 31 * 188.5$ ש"ח. יוצא אפוא שבית הדין הגדול מחייב סכום של 5,845 ש"ח לחודש לשני קטנים עבור מזונות בלבד ! ?

בנוגע לדרישה שבית הדין זה יקיים דיון בכל הקשור "להכנסות המשיב והחסכוניות שיש לו":

טענה זו של באת כוח האישה עלתה בדיון בפנינו, והן בסיכומי באת כוח האישה. ובהחלטתנו דחינו את בקשת באת כוח האישה וזאת על פי הלכה פסוקה בשולחן ערוך אבן העזר (סימן עג סעיף ו) שהמזונות אינם קשורים לעושרו של האב, אלא לפי צורך הילדים, ולכן חקירת היכולת אינה רלוונטית.

במידה ובית הדין הגדול סבור שעל פי ההלכה אפשר לחייב את האב בסכום מזונות שהילדים אינם זקוקים לו רק מפני שיש לו יכולת כלכלית – דעתנו אינה כן. ומשכך אין לנו טעם בשמיעת היכולת הכלכלית של האב בהינתן שאף אם יתברר שהאב בעל אמצעים גובה המזונות שפסקנו לא ישתנה כל עוד דעתנו שהסכום שנפסק מספיק לצורכי הילדים ברווח. ואין לנו אפשרות לפסוק בניגוד לדעתנו ההלכתית.

נציין עוד שאף מבחינה מעשית אין אפשרות לחשב חישוב חדש לגובה מזונות כאשר לדעתנו זה גובה המזונות הראוי ועל פי איזה פרמטר נפסוק חיוב חדש.

בנוגע לחיוב האב במחציות

בהינתן שבית הדין הגדול חייב את האב בסכום גבוה בהרבה ממה שלדעתנו יש לחייבו החל מתאריך 5.22, אין לנו אפשרות הלכתית להוסיף בנוסף לכך עוד מחציות החל מהתאריך הנ"ל.

ההחלטה שלנו עבור המחציות הינה החלטה משלימה לדיון שהתקיים ביום 14.2.19 ואז עקרונית הבעל הסכים לשלם מחציות – לטענתו הסך של 4,000 ש"ח שהוא משלם לאישה מספיק לכל צורכי הקטנים – אף שביקש לדעת מה נכלל בהם.

המחציות המאושרות הינם כל ההוצאות החינוכיות והרפואיות והטיפוליות שהינם על פי המלצת הגורמים המקצועיים (כגון רופאים, יועצים חינוכיים ומטפלים רגשיים) הניתנים בשירות הציבורי (קופת חולים, רווחה וכו').

משכך ובהתאם להסכמת האב באופן עקרוני החל מ-14.2.19 ועד ל-19.5.22 מחויב האב במחציות בכפוף להצגת הקבלות מטעם האם.

נציין שבהחלטת בית הדין מ-18.2.19 נכתב:

בנוגע לתביעת מזונות הקטנים

מבדיקה במחשב עולה שלאישה אין תיק תביעת מזונות על מנת שבית הדין יוכל לפעול בתביעת האישה עליה לפתוח תיק מתאים. משכך, באת כוח האישה תפתח תיק על תביעתה, עם הרצאת פרטים כמקובל,

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לאחר מכן בית הדין יחליט על המשך ההליך בהתאם לנאמר בפרוטוקול הדיון.

באת כוח האישה לא פעלה כפי הוראות בית הדין במשך השנים ובכך הזניחה את בקשתה. ראה תקנות הדיון תקנה ק(1),(2),(3), ושם מדובר שנפתח תיק תביעה. במקרה זה באת כוח האישה לא פתחה כל תיק, כך שבוודאי בקשתה נמחקה כפי האמור בתקנה ק(3). רק שלוש שנים לאחר מכן ב-27.2.22 פעלה באת כוח האישה כפי החלטת בית הדין הנ"ל.

נציין עוד שבנם של הצדדים חלה באפריל 2019 והבריא באוקטובר 2019 כך שנימוקי באת כוח האישה להזנת בקשתה אין להם כל אחיזה במציאות.

נוסיף ונציין שגם בנקודה זו – כאמור לעיל – אף מבחינה טכנית אין לבית הדין האזורי אפשרות להוסיף על גובה המזונות בהינתן שלדעתו המזונות שפסק הם מספיקים לצורכי הקטינים, משכך אין לו דרך לחשב כמה להוסיף שהרי כל סכום שיוסיף לדעתו הם מעבר לצורכי הקטינים.

סוף דבר

לאחר שבית הדין עבר על כל החומר שבפניו שנית, וקיים דיון נוסף ובו נשמעו הצדדים ובאת כוח האישה, דעתנו ההלכתית לא השתנתה מהאמור בהחלטתנו שניתנה בי"ח אייר פ"ב 19.5.22.

ומשכך הם פני הדברים ועל פי האמור בכללי אתיקה לדיינים, תשס"ח – 2008, סעיף 5(ד), התיק מועבר לבית הדין הגדול שיחליט בדבר המשך הטיפול בתיק.

ה. דעת המיעוט שנימוקיה באו בהרחבה בנפרד ואף אנו נעמוד עליהם בהרחבה להלן, בנפרד, גרסה כדעת הרוב בנקודה עקרונית אחת ושלא כדעת הרוב באחרת (שתוצאותיה עצמן נחלקו לשני סעיפים), וכדלהלן:

א. אני מצטרף לדעה שאין לנו לדון שוב בפסיקת מזונות כהוראת בית הדין הגדול כשלנגד עינינו יכולות האב כשלדעתנו זה נוגד את דעת השולחן ערוך.

ב. לדעתי, ופה אני חולק על הדעה הקודמת, וסבור כי פסיקת המחציות היא מוחלטת ללא כל קשר לפסיקת המזונות של בית הדין הגדול ותוקפה החל מ-2.19 ואילך אך לא פוסק ב-5.22 כדעתו.

ג. בעניין הוצאות הנוספות: חינוכיות טיפוליות ורפואיות שהינם לאור המלצות של הגורמים המקצועיים כגון רופא, יועץ חינוכי וכדו' קייטנות הנהוגים לכלל הילדים בבית הספר יתחלקו ההורים כך שהאב ישלם שני שלישים והאם שלישי לאור פער האמצעים הכלכליים שבין ההורים כמבוקש בדיון שהתקיים ב-14.2.19.

ו. לאחר העיון בהחלטת בית הדין קמא ובנימוקיה, לצערנו נראה כי דייני בית הדין קמא הלכו שבי אחר דעתם שלהם בהחלטתם הראשונה ועבירו לאחזוקי דיבוריהו עד כדי חוסר שימת לב לשנאמר בהחלטתנו ואף לדברי הצדדים עצמם.

ייתכן – והדברים נשקפים הן מדברי בית הדין קמא בדיון הן מדבריו בהחלטתו שצוטטה לעיל – כי בית הדין קמא חש עצמו נפגע מאמירת בית דינו כי החלטתו מי"ח באייר תשפ"ב (19.5.22) לא נומקה דיה – וכאן אגב יוער כי לא אמרנו כי לא נומקה אלא כי סכום המזונות שנקבע בה תוך הפחתה משנהג האב לשלם עד אז, בהסכמה, נקבע "ללא נימוק מספק בנסיבות העניין" וכי ההחלטה ניתנה, ובכך למעשה מודה בית דין קמא, ללא דרישה וחקירה בסוגיית

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

יכולותיו של האב, ועל כן האמירות הנעלבות על הוצאת לעז על ההחלטה כי ניתנה היא ללא נימוק וללא טעם אינן במקומן בכל מקרה – ומתוך כך אכן בא לכלל כעס ולכלל טעות, אך עלבון אינה 'תוכנית עבודה' בכלל ובפסיקה הלכתית והכרעה שיפוטית בפרט.

כך או כך, בין שהלכו דייני בית הדין קמא שבי אחר דבריהם שלהם ובין שנעלבו מדברינו שלנו, הביאם הדבר אף לאמירות שאינן ראויות – העלולות להיחשב ניסיון להשיב עלבון – החוזרות ונשנות בפרוטוקול הדיון ובהחלטה, אמירות שחודדו עוד יותר בדברים שכתב הדיין שבדעת המיעוט, הרב גרוזמן, בהחלטתו הנוספת, בבואו להסביר גם את עמדת חבריו כפי שהבינה הוא, והמייחסים במשתמע וכמעט במפורש לחתומים מטה פסיקה שלא על פי השולחן ערוך, בניגוד לבית דין קמא עצמו הפוסק, לדעתו, לפי השולחן ערוך.

לא זה הדרך ולא זה העיר. הן דייני בית דין זה והן דייני בתי הדין האזוריים פוסקים על פי התלמוד ומפרשיו, הראשונים והאחרונים, השולחן ערוך ונושאי כליו. תיתכנה מחלוקות בפירוש הדברים, ביישומם, בדרכי ההכרעה במחלוקות הפוסקים ועוד, וזאת לבד כמובן מהמחלוקות האפשריות בשיקול הדעת ועוד. אם יש דבר שהוא 'הוצאת לעז' כמינוח שבו נקטו דייני בית הדין קמא הרי הוא הרמיזה בדיון כי לא כך הדבר (רמיזה שעודנה אומנם בהחלטה במילים "לדעתנו" שנוספו בכמה מקומות, אך מן הדיון נעדר אף עידון מינימלי זה המתבקש גם מטעמי דרך ארץ ומטעמי צניעות, וכבר אמרו חז"ל בקידושין מט, ב "סימן לגסות" כו' "מאי עניות" כו' וכפי שיתבאר להלן).

ז. ואכן תלו בנו בוקי סריקי, גם בית דיננו אינו סבור כי יש מקום לחייב אב, בשל עושרו, מעבר לצורכי הילדים, סברה שלא ברור כלל היכן מצאה בית הדין קמא בהחלטתנו – אולי כך הבין בית הדין קמא, בצדק או שלא בצדק (ואין זה מענייננו עתה) את דברי באת כוח המערערת לפניו ואולי אף את דבריה לפנינו כפי שהובאו בהחלטתנו, אך גם אם כן הדבר – לא דברינו הם.

את החלטתו שעליה הוגש הערעור לפנינו נימק בית הדין קמא באמירות בדבר בחינתו את צורכי הילדים, אולם – ולכך בין השאר, כווננו דברינו בנוגע להנמקה הלא מספיקה – לא פירט בעניינם של צרכים אלה את הטענות והראיות לגובהם, וכפי שמתברר עתה אף לא ניהל דיון הוכחות בעניינם; כחלק מההנמקה ציין בית הדין קמא את חלוקת זמני השהות של הילדים עם כל אחד מההורים, אולם לא נימק – וגם לכך כווננו דברינו כי ההנמקה אינה מספיקה – מדוע גזר מחלוקה זו במישרין ואף תוך הקטנת המזונות מעבר לתחשיב הנגזר מהשינוי בזמני השהות (שכן בעבר שילם האב 4,000 ש"ח לחודש ואף אם ההנחה היא כי כשעברו הילדים לשהות עם האם רק שמונה ימים מתוך כל ארבעה עשר יום פחתו צורכיהם בהיותם עימה בהתאמה הרי שיש לגזור מכך סכום של 2,285 ש"ח ולא 2,100), בלי לבחון איזה ממרכיבי התשלום מיועדים לצרכים שאינם תלויים בהכרח בזמני השהות, היינו לא צורכי מזון הנאכל דבר יום ביומו אלא צורכי ביגוד, ציוד לבית הספר וכו'? והרי כל הבא בשערי בית הדין יודע שהמזונות אינם כוללים רק המזונות הנאכלים, וחלק לא מבוטל מדמי המזונות כולל צרכים אחרים.

ומכאן גם המענה לתמיהתו של בית הדין קמא ולדבריו כי מן הסכום שקבע בית דיננו כמזונות זמניים (תוך שציין כי לאחר שבית הדין קמא יבחן את הטענות וההוכחות יוכל לעדכן את הסכום רטרואקטיבית, פרט שממנו התעלם בית הדין קמא), שבית הדין קמא ראה אותו כמיועד לספק את צורכי הקטינים רק בשמונת הימים מכל ארבעה עשר שבהם שוהים הם עם האם, נגזר חיוב בסכום של 5,845 ש"ח לחודש לשני קטינים בעבור מזונות בלבד (כלומר: ללא מדור ומחציות) – ולא היא! צורכי הילדים כוללים צרכים רבים שאינם מושפעים או כמעט אינם מושפעים מן השאלה כמה ימים שוהים הם עם כל הורה, אלא מהשאלה מי מההורים דואג בפועל לרכישות כאלה ואחרות בעבורם, ומששילם האב בעבר כפי ששילם, ודווקא בשל ההנחה כי מזון גרידא אינו עולה 4,000 ש"ח

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לחודש לשני ילדים, משכך עולה גם, כי האם היא שנושאת בעול זה בפועל ולכן שילם לה האב בעבור הוצאות אלה.

אם ההפחתה נבעה גם מההנחה שהוצאות נוספות פחתו בשל החלמת אחד הילדים ממחלתו או מההנחה כי הסכום ששילם האב בעבר היה מעל ומעבר לצרכים – הרי כאמור דבר זה צריך להיות נדון ומוכח, ואין ספק שלא מוצה הליך הוכחות בעניין גובה הצרכים.

ח. משכך סברנו כי בית הדין קמא לא התבסס רק על ודאות בנוגע לצורכי הילדים, שהסברה כי אינם מסתכמים בסכום שנפסק קיבלה חיזוק כאמור מהתנהלותו והסכמתו של המשיב עצמו, שגם אם אינה 'הודאת בעל דין' קרובה היא להיות כזה, וכשאף טענות שני הצדדים על אודות ההצדקה או אי-ההצדקה להפחתת סכום זה נסבו במידה רבה סביב יכולותיו של האב – הניח בית דיננו כי ייתכן שהחלטתו של בית הדין קמא התבססה גם על ההנחה כי כיום פחתו יכולותיו של האב, ועל כן אין לחייבו במלוא צורכי הילדים.

עוד סבר בית דיננו כי גם אם אכן למרות האמור ביסס בית הדין קמא את החלטתו אך ורק על צורכי הילדים ולא על הטענות בדבר יכולות האב שפחתו, מכל מקום משישוב בית הדין קמא וידון בצורכי הילדים תוך שיאפשר לאם להוכיח את טענותיה לגביהם, עשוי הוא להגיע למסקנה כי הללו אכן גדולים משסבר ואזי ודאי יזדקק לבחון גם את הטענות הנוגעות ליכולותיו של האב כדי לדעת אם יוכל לעמוד בדרישה לספק את כל צורכי הילדים.

משכך, ביקשנו מבית דין קמא כי יקיים דיון בעניינם של הללו.

ט. אכן עתה מתברר כי בית דין קמא סבור כי צורכי הילדים מקבלים מענה מספק ומלא מפסיקת מזונות בסכום שאותו קבע, ומשכך אכן סבור הוא, ולשיטתו בצדק, כי אין תוחלת לבחינת יכולותיו של האב.

תהיינו כיצד הגיע בית הדין קמא למסקנתו זו ללא שאפשר לאם להוכיח אחרת, ללא שבחן ראיות בדבר צורכי הילדים בכלל וצורכי ילדים שלהם לפי הנטען צרכים מיוחדים מסיבות רפואיות וכו' – במקומה עומדת. משנה תוקף לתהייה זו עתה כשמתברר מפרוטוקול הדיון כי גם עתה אין בית הדין קמא אומר כי בחן את כל אלה, אלא כי האם לא ביקשה לקיים דיון הוכחות.

ואין לנו אלא להוסיף תהייה כפולה ומשולשת:

כיצד לא סבר בית הדין קמא כי חובתו לאפשר לאם להוכיח את טענותיה טרם ידחה אותן גם ללא שתבקש זאת בפירוש – וכדברי באת כוח האם כן הוא כי מדובר בזכות בסיסית ובחלק יסודי מסדרי הדין כל עוד לא ויתרה על זכות זו בפירוש, וראה גם תקנה נ"ט(ב) ותקנה ע"ה לתקנות הדיון; כיצד לאחר שהושב אליו הדיון במצוותנו תוך שציינו כי ההנמקה לוקה בחסר עמד הוא על דעתו כי הנמקתו מספקת למרות העלאת באת כוח האם את בעיית העדרו של דיון הוכחות בנוגע לצורכי הילדים כמו גם בנוגע ליכולתו של האב, כששני אלה הם המרכיבים של בעיית חוסר ההנמקה ושל הוראתנו לקיים דרישה וחקירה – מרכיבים משלימים או חלופיים, היינו בחינת צורכי הילדים כראוי ותוך שניתנת לאם האפשרות להוכיח את טענותיה לגביהם ככל שהאב סבור כי פחותים הם מן הנטען, וכפי שמתברר שסבר וקיבל בית דין קמא אך ללא שיאפשר לאם להוכיח את טענותיה, והשלמת הדרישה והחקירה ככל שיתברר כי אכן יש ממש בטענות האם לגביהם – ולחילופין אילו הייתה סברת בית הדין קמא מלכתחילה כי יש בהן ממש ואילו בכך היה מודה אף האב, דרישה וחקירה חלופית ולא משלימה – לעניין יכולותיו של האב; וכיצד בפועל, מששב אליו הדיון ואף לפי הבנתו השגויה את החלטתנו שלנו, נמנע בית הדין קמא, אף לשיטתו, מלקיים דיון הוכחות בטענותיה של האם בדבר צורכי הילדים, אף כשביקשה בפירוש לעשות זאת ובכך

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בטלה תשובתו של בית הדין קמא אליה "לא ביקשת", והמשיך לדבוק בקביעה כי הסכום שקבע מספק את כל צורכי הילדים (ולכן אין צורך לבחון את יכולות האב) למרות הודאתו כי לא נתן לאם את האפשרות להוכיח את טענותיה כי הצרכים גדולים מכך (משום שלא ביקשה), וכל זאת כאמור כשהתנהלות האב עצמו בעבר הורתה לכאורה כי אף הוא סבר שהצרכים גדולים יותר, ולכל הפחות מתבקש היה כי טענה כזו תיבחן?

ובצידה של תהייה זו חובה גם להעיר כי אם סברנו אנו כי טעמו של בית הדין קמא היה הסברה כי יכולותיו של האב אינן מאפשרות להשית עליו כיום סכום גבוה יותר משהשית עליו בית הדין קמא ובפועל מתברר כי לא זה היה טעמו אלא כי סבר כי למלוא צורכי הילדים די בסכום זה – הרי זו עצמה הראיה כי ההנמקה של ההחלטה לוקה הייתה בחסר.

י. בצד האמור כי אכן את מזונות הילדים יש לפסוק לפי צורכיהם ובכפוף ליכולותיו של האב, ולא מעבר לצורכיהם גם אם אכן האב בעל יכולות, נבהיר ונחדד גם זאת: **אומנם יכולותיו של האב אינן 'מייצרות' צרכים נוספים לילדים, אבל הרגלי צריכה שנוצרים לעיתים כתוצאה עקיפה של יכולות האב כן עשויים 'לייצר' צרכים כאלה, וכך אף כשפסיקת המזונות נתפסת רק כפסיקה 'מדין צדקה', שכן בדיני צדקה קיים גם העיקרון של 'די מחסרו' – ואין אנו צריכים להאריך כאן בדברים מפורסמים וידועים אלה, שאין ספק כי גם בית הדין קמא מודע או צריך להיות מודע להם, אך בקצרה נזכיר כי האריך בביסוס דברים אלה הגרש"ב ורנר זצ"ל, אב"ד תל אביב לפני שנות דור ויותר, בספרו משפטי שמואל (מהדורא בתרא סימן י סעיף ג), ובאמת כבר הוצע יסוד זה שחיוב האב במזונות ילדיו הוא 'די מחסרו' בפסק דינם של הגרי"ה הרצוג, הגר"א הדאיה והגרי"ש אלישיב (פד"ר ב עמ' 3 ואילך) וראה גם בדברי הגר"ש ישראלי (פד"ר ט עמ' 263), ואף שלא התבאר בדבריהם שיכולות האב משפיעות על ההרגלים, מה שנכתב בפירוש רק במשפטי שמואל – לסברה פשוטה זו אין צריך ראייה (וודאי לא כשהנידון הוא על הצורך לבחון זאת ולא לקבוע מסמרות מראש), והגרש"ב ורנר הרי העיד שכבר בזמנו מנהג פשוט היה בבתי הדין להתחשב ביכולות האב ואת המנהג בפשוט, היינו מנהגם של הרבה גדולי עולם שכינהו אז פאר במערכת בתי דין, ביסס הוא על סברה זו, כמוכן כשאכן מדובר בחיוב 'די מחסרו' נצרכת בחינת היכולות גם כדי לקבוע אם אומנם אפשר להשית חיוב זה על האב, ועיין עוד בכל זה במאמרו של הגר"ח איזירר זצ"ל בשורת הדין (ח עמ' שיז ואילך). ולבד משאלת ההרגלים מושפעים צורכי הילדים גם ממקום מגורים ומן החברה שבה הם חיים, וגם הללו עשויים להיות לעיתים נגזרות ישירות או עקיפות של היכולות.**

משכך, גם אם אין מקום, ואכן אין מקום, לפסוק מזונות מוגדלים 'אוטומטית' בשל יכולותיו הרחבות של אב זה או אחר, מכל מקום שעה שהאב הוא בעל יכולות והסברה נותנת כי אפשר שהללו באו לידי ביטוי ביצירת אותם גורמים המשפיעים על צורכי הילדים, מתעצמת החובה לבחון היטב את הטענות כי הצרכים גדולים הם משטוען האב או משסבור בית הדין עצמו 'במושכל ראשון'. וכך על אחת כמה וכמה כשהטענה אינה רק כי האב בעל יכולות, שהסברה אומרת כי ייתכן שהביאו בעקיפין לידי הגדלת הצרכים כאמור, אלא אף כי בעבר הלא רחוק שילם האב עצמו מזונות ברוחב יד והרגיל בפועל את הילדים להרגלי צריכה מסוימים.

יא. האמור עד כה עסק בהחלטתו של בית הדין קמא לא לקיים חובתו ולא לדון מחדש בחיוב המזונות – לא לבחון שוב את צורכי הילדים למרות טענות האם ואף שלא מוצה בעבר דיון הוכחות בעניין ולא לבחון את יכולות האב נוכח הנחתו כי הסכום שפסק מספק את כל צורכי הילדים וממילא אין נפקות לשאלה מה הן יכולותיו של האב.

אולם לפני בית הדין קמא עמדה גם שאלת פסיקת 'מחציות'.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בית הדין קמא עצמו סבר ופסק עקרונית כי יש לחייב את האב ב'מחציות', את אייפסיקתן האופרטיבית הסביר במחלטה של האם – המערערת שלפנינו – שלא הגישה בקשות מתאימות במועד וכו'. בכל הנוגע לאייהפסיקה בעבר אכן אפשר לקבל דברים אלה, אך אין מנוס מהתמיהה על דברי בית הדין קמא בדיון כי גם עתה לא יבחן את הבקשה לחייב רטרואקטיבית בתשלומים אלה, דברים שקשה למצוא להם היגיון וצידוק הלכתי שעה שלא נטען כי האם לא הוציאה את ההוצאות ולא כל שכן שלא נבחנו הטענות בעניין זה והוכרעו ולא נטען גם כי העדר בקשות מתאימות בעבר מלמד כי מחלה על חיוב זה, טענה שלא תמיד, בלשון המעטה, יש לה מקום ושבעתיים קשה היה לקבלה, אף לו נטענה, שעה שתביעה עקרונית בעניין לא רק הוגשה בעבר אלא גם הוכרעה ורק בקשות אופרטיביות חסרו.

נציין כי דעתו של חבר בית הדין קמא, הרב גרוזמן, שהיה בדעת מיעוט חולקת בעניין זה, וייחס לחבריו באותה החלטה (לכד מ'נימוקם' העיקרי שיידון להלן) צירוף של נימוק נוסף "שהאשה לא פתחה תביעת מזונות ובכך אפשר ומחלה ועוד טעמים הנגזרים מכך כמובא בהחלטה". הסבר זה שמדובר במחילה או בספק מחילה, "אפשר ומחלה" כלשונו, לא נאמרו בדבריהם של חבריו ומסופקנו אם אכן להם נתכוונו, ככל שאכן כך – דברים תמוהים הם כשלעצמם נוכח האמור, ובכל מקרה אינם יכולים להסביר או להצדיק את ההימנעות מפסיקת המחציות מכאן ואילך אלא לכל היותר את הימנעות מפסיקה רטרואקטיבית, ולמעשה מיאן בית הדין קמא בהחלטתו, בדעת הרוב, מלפסוק את המחציות – לא בגין העבר ולא בגין העתיד.

את מיאונו זה הסביר בית הדין קמא, בדעת הרוב האמורה, באמרו כי משחייב בית דיננו את האב (נזכיר שוב: כמזונות זמניים ותוך שבית הדין קמא הורשה בפירוש לשנות את הסכום שקבענו, ואף רטרואקטיבית, ובלבד שיעשה כן על בסיס בחינה ראויה של הטענות וההוכחות!) בסכום גבוה משסבר בית הדין קמא שיש להשית עליו בגין ליבת המזונות, אין בית הדין קמא יכול, לדעתו, לחייב את האב במחציות שבעניינן לא פסק בית דיננו. לשון אחר: בית הדין קמא סבור כי את המחציות שבהן יש לחייב את האב לדעתו שלו, להלכה, יש לפטור אותו למעשה משום שיש לראות בתשלום המזונות שעליו הורה בית דיננו והמופרז לדעת בית דין קמא כתשלום בפועל בעבור המחציות.

יב. משמעותם של הדברים היא כי בית הדין קמא שם עצמו כערכאת ערעור על בית הדין הגדול ואף כי אינו יכול לבטל את פסיקתנו להלכה מצא דרך לבטלה למעשה באמצעות קיזוז הסכום שנפסק בבית דיננו מחיובים אחרים שבהם חב האב, המשיב, לדעת בית דין קמא עצמו, ואי השתתם עליו בפועל.

חבר בית הדין קמא, הרב גרוזמן, שהיה בדעת מיעוט חולקת בעניין זה, ניסח והסביר בהחלטתו הנוספת את עמדתם של חבריו בדרך בוטה אבל – כמדומה – מדויקת:

העולה לדעת הרוב הוא, אם בית הדין הגדול פסק פסיקת מזונות גבוהה כנגד דעת תורה – לדעתנו – הרי זו כעין "גזילה" ביד האישה, ואין להוציא מהבעל עוד חוב "מחציות" כביכול, אנו בית הדין האזורי עושים "דינא דנפשיה" של הבעל ביחס לפסיקת מזונות של בית הדין הגדול.

קשה להפריז בחומרת הדברים. בית הדין קמא – ולפחות אלה מחבריו שהיוו בו רוב, כפי שנראה מדבריהם וכפי שהבין חברם למותב – לא רק שאינו רואה עצמו מחויב להוראות בית הדין הגדול, אלא שסובר הוא כי הללו 'גזול' הן ולמעשה כי גם הצדדים עצמם אינם מחויבים להן (ואף אסורים לכאורה לנהוג על פיהם) אלא שאנוסים הם לעשות כן והוא עצמו נעדר יכולת מעשית להורות במישרין על ביטולן, ועל כן רואה הוא לעצמו זכות, ואולי חובה, להפר ולבטל את פסיקותיו של בית דין זה בפועל, בדרך עקיפין, כביכול 'להציל עשוק' – את המשיב – 'מיד עושקו' – בית דיננו,

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

באמצעות מניעת המערערת מלקבל את שזכאית היא לקבל לדעת בית הדין קמא עצמו כדי להוציא מידיה את הגזלה ולהשיבה אל המשיב.

קשה לא לראות בדברים התייחסות יהירה של מי שסוברים כנראה כי להם לבדם ניתנה תורה וחכמה, התייחסות פסולה מצד כל בית דין אל בית דין אחר – גם כשמדובר בבית דין המקביל לו – ולא כל שכן ביחס אל ערכאת הערעור. התייחסות כזו שומטת את הבסיס מתחת לכל המושג 'בית דין' ולכל הערך של 'דין תורה' ומנוגדת באופן קיצוני להדרכת חז"ל 'בי דינא בתר בי דינא לא דייק'. (וזאת בניגוד לעמדת בית דיננו הגורס, כפי שהתבאר בהחלטות שונות שלו, כי גם כשסבור הוא שבית דין אזורי כזה או אחר טעה – סמכותו להורות בניגוד לעמדתו של אותו בית דין והחובה לפעול לפי פסקיו ולא לפי פסקי אותו בית דין אינה נובעת אלא מן התקנה ומקבלת הציבור עליו את המנגנון של ערכאת ערעור.)

לשיטת בית דין קמא, מעתה 'איש הישר בעיניו יעשה': כל בעל דין שפסק הדין של בית דין כלשהו אינו נושא חן בעיניו רשאי – לפחות אם יש בית דין כלשהו בעולם הסובר כמותו (והלוא אם מתעלמים מסדרי הדין ומהתקנות ומן ההיררכיה בין הערכאות אין סיבה כי ידרש זה להיות דווקא בית דין ממלכתי השייך למערכת בתי הדין הרבניים), ואולי אף אם רק הוא עצמו 'חכם בעיניו' ו'כל דרך איש ישר בעיניו' וסובר כך – לעשות 'דינא לנפשיה', לראות בפסק הדין שניתן נגדו 'גזל' ולפיכך להפר את פסק הדין או להחזיק שלא כדין ממון אחר כנגד הסכום שנפסק כדי 'לקזז' ולהשיב לעצמו את הגזלה, וכל בית דין הסובר שלא כבית הדין שפסק את הדין – רשאי ואולי אף חייב לסייע בידו, וכדי ביזיון וקצף.

נוסיף ונאמר, בית דין קמא שלא עשה מה שמוטל על כל בית דין בכירור העובדות, גם כשהוער לו, שעליו למלא חובתו, שהרי כדברי הגר"א הנודעים באדרת אליהו, שני יסודות יש בפסיקה ידיעת וקביעת המציאות וידיעת ההלכה, וללא ברור המציאות אין שום אפשרות שתהיה פסיקה נכונה של ההלכה, כשמלבד זאת ספק אם כיוון ההלכה בהגדרת צורכיהם של הילדים, צורכיהם – לא מזונות מינימום 'כעני שבישראל' מחד גיסא וגם לא 'עולים עמו' כחיוב לאישה מאידך גיסא, רוצה לתרץ מעשיו בתירוצים של יראת שמים, להציל מגזל. ויש לומר על זה מליצת פרעה נרפים הם, על כן הם אומרים נזבחה לאלוקינו – כשהאדם נרפה מלעשות את חובתו, הוא מכסה מעשיו באיצטל דקדושה, "נזבחה לא-לוקינו", "הקימותי את דבר ה'".

ראוי שנשיא בית הדין הגדול ייתן דעתו על העניין כדת מה לעשות בהתנהלות זו השומטת את הבסיס להתנהלות מערכת בתי הדין.

אנו מכל מקום לא נכביר עוד מילים בעניינה של התנהלות נפסדת זו, התנהלות הפוגעת במי שמתנהל בתום-לב ומונעת ממנו לממש זכויות המגיעות לו בדין. עניינה של המערערת יפתר על ידי מימוש הסמכויות שבידינו, המאפשרות תיקון עוולה, אך חששנו הוא לגבי מי שלא יפנו אלינו, שייפגעו מדרכו המעוותת של בית דין קמא, וכפי שביארנו.

די לנו בדברים אלו לעת עתה. ונעבור לעסוק בשיטתו המורכבת יותר של הרב גרוזמן, בעל דעת המיעוט, שפרש את משנתו בהחלטה נפרדת.

ג. הרב גרוזמן, בדעת מיעוט, קיבל את פסיקתנו כמחייבת את הצדדים עצמם וסבר וקיבל אף כי כפיפותו של בית הדין האזורי לבית הדין הגדול מחייבת אותו ליישמה ולפעול על פיה בכל הנוגע להוראות ביצוע גרידא, ופשיטא כי אין הוא צריך ואף לא רשאי לפעול לסיכולה או לאיננה למעשה באמצעות 'קיצוז' כמתואר לעיל.

אולם לדעתו יש להבחין בין הוראות כאלה לבין הוראה המחייבת את בית הדין האזורי לדון על פי מתווה מסוים ועל פי עקרונות מסוימים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לעניין זה נאמר כבר עתה כי ברובד העקרוני יש צדק בחלק מדבריו, אך לא כולם, וברובד המעשי לא היה מקום בענייננו אף למסקנות שאליהן הגיע הוא. להלן נבאר את הדברים, אך לתכלית הביאור נחוצה גם הקדמה, ובה נפתח.

יד. מערכת בתי הדין הרבניים בישראל, במבנה הכולל בתי דין אזוריים המשמשים ערכאה ראשונה ואת בית הדין הגדול המשמש ערכאת ערעור, נוסדה לפני מעט יותר ממאה שנה, בראשית ימי המנדט הבריטי על ארץ ישראל, על בסיס חוקי המנדט מחד גיסא ותקנותיהם של נציגי היישוב היהודי בארץ, כנסת ישראל, מאידך גיסא, על ידי מרן הראי"ה קוק זצ"ל, רבה הראשי של ארץ ישראל, ועימו שורה ארוכה של גדולי עולם אחרים.

עם הקמתה של מערכת זו, בשנת התרפ"א, נקבעו לה סדרי דין ראשונים "סדרי המשפטים בבתי הדין בארץ ישראל", סדרי הדין הללו כללו הוראות בנוגע לקיומה של ערכאת הערעור.

מערכת זו של בתי הדין הרבניים אושררה בחקיקה לאחר קום המדינה, סדרי הדין עודכנו ושוכללו כמה פעמים לפני קום המדינה (בשנת התש"ג) ולאחריה (בשנת התש"ך, בתיקונים שנעשו לפרקים אחר כך וכונסו בנוסח מתוקן של תקנות אלה בשנת התשל"ח ולבסוף בשנת התשנ"ג) תחת הכותרת "תקנות הדיון בבתי הדין בארץ ישראל" ובהמשך "תקנות הדיון בבתי הדין הרבניים בישראל". כמובן וכידוע כללו תקנות אלה לכל גלגוליהן את ענייניו של בית הדין הגדול כערכאת ערעור שפסקיה מחייבים.

תוקפה המחייב של מערכת זו ושל התקנות שעל פיהן היא פועלת יונק ממקור כפול:

מחד גיסא, מסמכותם התורנית של מקימי המערכת ומתקני התקנות לדורותיהם, גדולי עולם רבים החל כאמור לעיל במרן ראי"ה קוק, עבור בגריא"ה הרצוג והגר"מ צ'צ'קאוויץ שהתקינו את תקנות התש"ג, הגר"מ ניסים שתחת הנהגתו נתקנו תקנות התש"ך, ועד למרנן הגר"א שפירא והגר"מ אליהו בתקנות התשנ"ג, כשבכל שלב ובכל דור שותפים לעיצוב התקנות ומאשרים אותם גם חבר דייני בית הדין הגדול שבאותו זמן וחברי מועצת הרבנות הראשית שבאותה עת, וכך למשל גם תוך מעורבות רבה ועיקרית של הגר"ש אלישיב למשל בתקנות התש"ך. בכל העיתים ובכל המקרים מדובר בגדולי עולם שסמכותם כלפי הציבור נשענה גם על היותם ממונים מטעמו של הציבור ועל ידו באמצעות נבחריו ונציגיו.

ומאידך גיסא, מקבלת הציבור באמצעות נבחריו ונציגיו שקבעו וחוקקו גם את דרכי בחירת ומינוי הדיינים, את סמכויות בתי הדין השונים, לענייננו – בדגש על סמכויות בית הדין הגדול כערכאת ערעור, תקנות שונות בנוגע לדרך העבודה של בתי הדין ובנוגע לסמכות להתקין תקנות.

אף שהקמתה של ערכאת ערעור – היה בה מן החידוש, כבר נשתפכו דיונות ונשתברו קולמוסים רבים בדיון אודותיה. סוף דבר הוא כי הראו לדעת כי היו דברים מעולם בקהילות מקהילות ישראל וכי יסוד הכול הוא הסכמת הציבור ותקנתו וכי כך הוא אף בענייננו שבו הוקמה המערכת ונתקנו התקנות מכוחו של הציבור וכל המשתייך לציבור והבא להתדיין לפני מערכת זו מחויב לכלליה, לרבות לעניין מעמדה המחייב של ערכאת הערעור, אם מכוח קבלתו כפרט ואם מכוח קבלת ותקנת הציבור. וידועים דבריו של דו"ז מו"ר הגר"א שפירא שאילו לא היו מקימים את בית הדין לערעורים בדורות שלפנינו, המציאות מוכיחה שהיה עליו להקים מערכת זו.

נזכיר גם את הידוע לכול כי במשך השנים כיהנו פאר בבתי הדין בכלל, ולענייננו – בבית הדין הגדול, גדולי עולם רבים, כל אלה אישרו אף הם גם בעצם כהונתם במערכת בתי הדין הרבניים בכלל ובבית הדין הגדול בפרט כשהלכה למעשה פועלים הם בהתאם למעמדו וסמכותו

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

של בית דין זה כערכאת ערעור – מלבד המעורבות של חלקם בתיקון התקנות כאמור לעיל – את מעמדו המחייב, הלכתית, של בית הדין הגדול ואת מעמדן של התקנות.

טו. אמורה כבר מילתו של בית הדין הגדול בפסקי דין ובהחלטות שונות שניתנו במשך השנים, ואמורה אף מילתם של עוד מגדולי הדיינים בעבר ובהווה, בדבר החובה הרובצת מכוח האמור לעיל אף על הדיינים.

הדיינים בבתי הדין השונים נתמנו ונבחרו על פי ועל ידי אותם מנגנונים שמכוחם נתקנו התקנות, לא מפי הגבורה נתמנה מי מהם על ישראל ולא פתקין 'זקן' נטלו מקלפי שבה ע"ב פתקין [עיין רש"י במדבר יא, כו], אלא מפני שהציבור בחרם על ידי נציגיו ועל פי אותם חוקים ותקנות שמכוחם פועלת המערכת כולה. גם את שכרם נוטלים הדיינים, ובצדק, מקופת הציבור מכוחם של חוקים שנחקקו בדרך זו ועל בסיס מינוים בדרך זו.

דיין הסבור כי דרכי בחירת הדיינים או סמכויות בתי הדין המבוססים על האמור לעיל אינן תואמות את ההלכה – יתכבד ויפרוש מכהונתו, שכן הציבור מינהו על דעת ועל בסיס האמור לעיל, ולא עוד אלא שאם אין דרכים אלה ישרות ונכונות בעיניו – אין הוא עדיף מכל תלמיד חכם אחר, וברוך ה' לא אלמן ישראל מתלמידי חכמים או מכל בית דין פרטי אחר, ואין לו כל סמכות לכוף לדון לפניו ולציית דווקא לפסיקותיו. לא זו בלבד אלא שאם נתמנה בדרך שאינה כדן לשיטתו או שלאחר מינויו פועל הוא שלא בהתאם לכללים שעל דעת כי יפעל בהתאם להם נתמנה – מוטב כי יחוש כי השכר שנוטל הוא גזול בידו (ואם כן הדברים, הוא פסול לדון מדין תורה), ועד שמסייע הוא לאחרים 'לעשות דין לעצמם' וליטול או להחזיק בידם ממונן שלדעתם ולדעתו שלו הוא, בניגוד לפסק בית הדין הגדול, בתורת 'השבת גזלה', ייטול קודם קורה מבין עיניו וישיב לציבור גזל זה.

דיין שאינו סבור כן והמכיר בדרכי מינוי הדיינים כקבילות על פי ההלכה ואף בסמכותם לדון ולאכוף את פסקיהם אף על מי שהיה מבכר לדון בפני אחרים מכוחם של החוקים והתקנות – צריך וחייב לנהוג בעקביות ולהכיר גם במחויבות שמכוח אותם חוקים ואותם תקנות לפסיקותיה של ערכאת הערעור גם אם הוא עצמו חולק עליה ובמחויבות שלו עצמו לפעול על פי הכללים והתקנות שעל פיהם התמנה.

טז. בכלל 5 לכללי האתיקה לדיינים נקבע:

(א) בענייני שפיטה אין מרות על דיין זולת מרותו של הדין שלפיו הוא דן.

[...]

(ד) אי־תלותו של הדיין אין משמעה פטור מלקיים הוראה של בית הדין הרבני הגדול שניתנה במסגרת ערעור על פסק דין או החלטה של הדיין, גם כשזו אינה נראית בעיניו, ועליו לבצע את הוראת בית הדין הגדול;

סבר דיין כי קיימת לפניו מניעה הלכתית לפעול בהתאם להוראה כאמור של בית הדין הרבני הגדול, יכתוב את נימוקיו לכך ויעביר את התיק נושא העניין לבית הדין הרבני הגדול כדי שיחליט בדבר המשך הטיפול בתיק.

לא מכבר יצאה מתחת ידי בית דין זה, במותב אחר שבו גם החתום מטה, החלטה מנומקת (בתיק 1336937/2) שעסקה במקרה אחר שבו הרכב אחר של בית הדין הרבני האזורי פתח תקווה סירב לפעול לפי הוראותיו של בית הדין הגדול. בית הדין האזורי נסמך באותו מקרה על הסיפא של הכלל המצוטט לעיל, קבע "כי קיימת לפניו מניעה הלכתית לפעול בהתאם להוראה כאמור

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

של בית הדין הרבני הגדול" ולפיכך סילק את ידיו מן התיק והעביר את העניין לבית דינו להחליט בדבר המשך הטיפול בתיק (אף שבסופו של דבר לאור החלטתו חזר ופעל כהוראתו).

עם אותה החלטה התעמת הרב גרוזמן עתה והציג את שיטתו שלו בנוגע להבחנה בין דברים שחלה לגביהם הרישא של כלל 5(ד) המצוטט מעלה לבין אלה החוסים תחת החריג שבסיפא של אותו כלל.

וכך אמר בית דינו בהחלטתו בתיק 1336937/2 (הנ"ל, ההדגשות אינן במקור):

ה. סבורים אנו כי שוגה בית דין קמא בהימנעותו מלפסוק בעניין דמי המדור הרטרואקטיביים ושוגה הוא גם בהבנתו את הוראה כללי האתיקה שאותם ציטט או ביישמו אותם.

נזכיר תחילה כי סעיף 5(ד) לכללי האתיקה, שאותו ציטט בית הדין קמא אינו מסתכם במובאה שהביא ממנו בית הדין קמא ואינו פותח בה, מובאה זו אינה ה"כלל" שבסעיף זה אלא "היוצא מן הכלל", וכך היא לשונו של הכלל:

איתלותו של הדיין אין משמעה פטור מלקיים הוראה של בית הדין הרבני הגדול שניתנה במסגרת ערעור על פסק דין או החלטה של הדיין, גם כשזו אינה נראית בעיניו, ועליו לבצע את הוראת בית הדין הגדול.

רק לאחר "כלל" זה בא היוצא מן הכלל.

ראוי היה לבית דין קמא שיפרט ויסביר מתי לדעתו אמור הכלל. ואם סבור הוא כי לעולם אין הכלל נכון וכי לעולם אם סבר בית הדין האזורי אחרת מבית הדין הגדול קיימת מניעה הלכתית לפניו מלפעול בהתאם להוראת בית הדין הגדול ופטור הוא משום כך מן החובה לבצע את הוראת בית הדין הגדול, הרי שהיה ראוי שיאמר בפירוש כי לדעתו פטור הוא מקיום הוראתם זו של כללי האתיקה משום שהיא, לדעתו, מנוגדת להלכה, ואל יתלה עצמו במובאה העוסקת ביוצא מן הכלל תוך העלמת היותו של זה יוצא מן הכלל וללא ביאור מדוע המקרה שלפניו נופל בגדרי היוצא מן הכלל ולא בגדריו של הכלל.

אכן לגופו של עניין לא נכתד כי אין זה המקרה הראשון, וחוששים אנו כי גם לא האחרון, בתולדות בתי הדין הרבניים שבו נקט בית דין אזורי גישה שלפיה מעמדו ביחס לפסק דינו של בית הדין הגדול הוא בבחינת "פטור (אבל) אסור" – פטור מן החובה לקיים את הוראות בית הדין הגדול, ואסור לקיימה כיוון שדעתו ההלכתית שונה היא.

ישבו על מדוכה זו, תוך סקירת הבעייתיות שבגישה מעין גישת בית הדין קמא שבנדון דנן, הגר"ש דיכובסקי בספרו לב שומע לשלמה (חלק ב סימן לז), וראה עוד בדבריו הנכוחים והחריפים בכנס הדיינים התשע"א, הגר"א לביא בנימוקיו לפסק הדין בתיק 938836/12 וכמובא בספרו עטרת דבורה (חלק ג סימן ח) ועוד, עיין שם בהרחבה ואין כאן המקום להאריך.

דעתנו היא כי כלל הדבר הוא כי לפחות בכל הנוגע לדיני ממונות שבהם ודאי הוא שמועילה קבלת הצדדים או קבלת הציבור ועל כך מושתתת אפשרות הערעור הרי שאין כל מניעה שדיין הסבור אחרת מפסק דינו של בית הדין הגדול יפעל על פי אותו פסק דין, שכן הצדדים קיבלו עליהם – במישרין או בעקיפין, מכוח קבלת הציבור – את פסיקת בית הדין הגדול, ככל שיוגש ערעור על פסיקתו של בית הדין האזורי, ומשקיבלוה על עצמם הרי היא הדין המחייב לגביהם אף אם נניח שמעיקר הדין לא כך הוא (אלא כדעתו של בית הדין האזורי).

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לו היו הצדדים שלפנינו מקבלים עליהם בהסכם כי האב ישלם למדור ילדיו ללא תלות בשאלה אם יש לאם מדור בבעלותה או אין לה מדור כזה – דומה שאין ספק כי בית הדין האזורי, למרות דעתו שלפיה כשהילדים דרים בבית האם פטור האב מלשלם למדור, מן הדין, היה מחייב את האב בפועל מכוח ההסכם, ובמידת הצורך היה מקיים הליך כדי לברר מהי עלותו של המדור, ומחייב בפועל על פי תוצאת אותו הליך – מכוחו של ההסכם.

וכשם שהיה נוהג בית הדין האזורי במקרה זה – כך היה עליו לנהוג גם בענייננו. אין הוא חייב לקבל את דעתנו ההלכתית, ואף בהחלטתנו הקודמת כתבנו כי מצידו רשאי ואף צריך הוא לפסוק כשיטתו העקרונית גם במקרה הבא, הדומה למקרה זה, שיבוא לפניו. אך במקרה ספציפי שבו הוגש ערעור ונפסק בו הדין: גם אם אין זה עיקר הדין לדעת בית הדין האזורי, זהו הדין לגבי צדדים אלה לפחות מכוח התקנות שעליהן הושתת בית הדין הגדול ומכוח קבלת הציבור המבוטאת בהן.

ו. **אכן בענייני איסור והיתר קבלת הציבור עליהם רב ומורה פלוני, מרא דאתרא, וכיוצא בכל אלה, ובכלל זה קבלתו את בית הדין – אף שהיא מחייבת כל אחד ואחד מהציבור, יש מקום לדון בה שאינה מחייבת מורה הוראה אחר שהעניין נדון גם לפניו, שמכיר הוא את פרטיו באותה מידה עצמה ודעתו ההלכתית שונה.**

כך סבר לעניין זה מרן הגר"א שפירא בפסק דינו בתיק 520/תשכ"ו, כפי שהביא גם הגר"א לביא (שם) וראה עוד במובא על פיו בדברי הגר"ש דייכובסקי (שם).

ואף שגם על כך יש לדון ולהשיב (וראה במה שהביא הגר"א לביא שם גם מדברי הגר"מ אליהו והגר"י בבליקי שישבו עם הגר"א שפירא בדין בפסק הדין הנ"ל) – מכל מקום בעניינים אלה יכול הדיין לסבור כי על פי ההלכה אסור הוא לנהוג כהוראת בית הדין הגדול שלדעתו שגויה היא. (והלוא אפילו ב'בית הדין הגדול' במובנו המקורי, בסנהדרין הגדולה שהוראותיה מחייבות את כל ישראל ושדיין המורה בניגוד להן עשוי להיחשב 'זקן ממרה' – יש שגם אם אין הוא רשאי להורות כדעתו, אין הוא רשאי לעשות למעשה, לקולא, בניגוד לדעתו, ואם עשה קרוי הוא 'טועה במצווה לשמוע דברי חכמים', ואם נתברר הדין שלא כהוראת הסנהדרין – מביא הוא חטאת לעצמו ואינו נכלל בחטאת הקהל – עיין במשנה הוריות דף ב, א ובגמרא שם בע"ב, ואין כאן מקום להאריך בגדרי דינים אלה.)

בשל כך ולצורך כך נוסף בכללי האתיקה היוצא מן הכלל (שהשלכתו המעשית העיקרית היא לעניין אכיפת גירושין) שלפיו אם סבר הדיין כי יש מניעה הלכתית המונעת ממנו לנהוג בהתאם להוראת בית הדין הגדול – יחזיר את העניין לבית הדין הגדול.

אך בענייני ממונות, שאין חולק כי יש בהם אפשרות להתנות עליהם ולתקן תקנות:

משנוסדה מערכת בתי הדין ונתקבלה על ידי הציבור – ודיין הסבור שאין מערכת זו מחזיקה בידיה בכוחה של קבלת הציבור אל יכהן בה כלל, שכן לשיטתו אין הוא רשאי לדון בכפייה את מי שמבכר להתדיין בבית דין אחר – ומשנקבעה בה והתקבלה מכוחה של אותה הסכמה גם האפשרות לערעור, הרי שפסק הדין הסופי שלאחר הערעור הוא, ומשהוגש ונדון הערעור דווקא הוא ולא פסק דינו של בית הדין האזורי, הוא פסק הדין המחייב לגבי הצדדים המסוימים שבעניינם ניתן, שכן הוא שניתן על ידי בית הדין שאותו קיבלו עליהם והסכימו כי פסק דינו הוא שיחייב אותם גם אם סבור דיין אחר כי מוטעה הוא ואף אם כלפי שמיא גליא כדעתו של אותו דיין. וממילא זהו פסק

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הדין שעל פי ההלכה יש ליישמו לפחות לגבי צדדים אלה. ועיין פסקים וכתבים לגריא"ה הרצוג (כרך ט סימן יג); משפטי עוזיאל (חושן משפט סימן א); ישכיל עבדי (חלק ג אבן העזר סימן ב וחלק ד חושן משפט סימן ב); ציץ אליעזר (חלק טז סימן סז); פסק דינו הנ"ל של מרן הגר"א שפירא ופסק דינו שבפד"ר חלק י (עמ' 180) ועוד וכמובא בדברי הגר"א לביא הנ"ל.

לא יהא בית הדין הגדול גרוע מ"שלושה רועי בקר" (משנה סנהדרין כד, א), שאם קיבלום עליהם הצדדים ופסקו הם את הדין – זהו הדין לגבי צדדים אלה, מחויבים הם לפעול על פיו, וגם בית דין מומחה שיבוא עניין הנובע מפסק זה לפניו יפעל על פיו ויאכוף על אותם צדדים את תוצאותיו, לא מפני ששלושת רועי הבקר גדולים ממנו אלא משום שפסקם הוא החל על צדדים אלה שקיבלו עליהם את פסקם של רועי הבקר, ופשוט הוא שכך הדין גם אם מלכתחילה דנו הצדדים לפני אותו בית דין אלא שמסיבה כלשהי הסכימו כי יוכלו לערער לפני שלושת רועי הבקר ופסקם הוא שיחייב. כל כהאי גוונא מחייב הוא פסק הדין וראוי הוא להיות מיושם על ידי דייני בית הדין האזורי אף אם לדעתם שגוי הוא ואף אם סבורים הם כי גדולים הם מדייני בית הדין הגדול הרי שכהאי גוונא יש להם לקיים בעצמם מאמר חז"ל "אשרי הדור שהגדולים נשמעים לקטנים" (ראש השנה כה, ב).

כלפי אלה אמור הוא ה"כלל" שבכללי האתיקה, ואין מקום לנהוג בהם כאילו היו חלק מן היוצא מן הכלל.

יז. חבר בית הדין האזורי, הרב גרוזמן, בהחלטתו האמורה (שניתנה בא' בתמוז התשפ"ג – 20.6.23), התעמת כאמור עם החלטה זו ופרש את משנתו בעניין הכלל שבכללי האתיקה והיוצא מן הכלל שבו.

הדברים שבאו בארוכה ראויים למענה, וכדי שלא להאריך בהחלטתנו זו יתר על המידה והצורך לא נצטט את כולם ואחר כך נשיב עליהם אלא נצטטם למקוטעין ונעמוד על כל מקטע בפני עצמו.

כך כתב הרב גרוזמן לאחר שסקר את הרקע והביא מהחלטתנו האמורה:

ננסה להבהיר את עמדתנו כאשר אף אנו סבורים כי אין לנו את היכולת לקיים את פסק הדין של בית הדין הגדול זאת בהתאם לנאמר בפסק הדין הנ"ל.

אכן צודק בית הדין הגדול כי יש להבהיר את האמור בסעיף 5(ד) לכללי האתיקה שמחד גיסא יש חיוב כללי להישמע להוראות בית הדין הגדול ומאידך אין חיוב כאשר הוא נוגד את דעת התורה וההלכה של הדיין היושב על מדין בבית הדין האזורי.

לדעתי ההבחנה פשוטה.

אך קודם שאבאר עליי להקדים עניין מהותי.

הדין מבטל את דעתו אך ורק לדעת הרוב

מצינו שהראשונים והאחרונים התייחסו לדעת מיעוט וחובתו להתבטל כלפי דעת הרוב [...]

כאן האריך הרב גרוזמן כיד ה' הטובה עליו בדברי הראשונים והאחרונים בביאור היחס בין הכלל 'אין הולכין בממון אחר הרוב' לבין דין התורה האמור אף בדיני ממונות כי בבית הדין יש לפסוק, במקרה של מחלוקת, בהתאם לדעת הרוב. אנו נשמיט כאן אריכות זו משום שאך למותר היא. מסקנת הרב גרוזמן בפרק זה היא כי כל ההסברים שנאמרו בעניין זה נוגעים לביטול דעת

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הדיין שבדעת המיעוט לדעתם של חבריו שרבו עליו, אך אינם יכולים להצדיק את ביטול דעתו של בית הדין האזורי לדעתו של בית הדין הגדול ועל כן, כפי שהדגיש לעיל "הדיין מבטל את דעתו אך ורק לדעת הרוב" ולעומת זאת "הדיין לא מבטל דעתו בפני בית הדין הגדול אלא רק פועל על פי פסיקתם".

האריכות בעניין היא כאמור אך למותר, משום שאכן כך הם הדברים ואין חולק עליהם. בפסקי דינו של בית דין זה הודגש לא אחת, וכך גם באותה החלטה שנתן בית דינו בתיק 1336937/2 (הנ"ל) ושעימה ביקש להתעמת כי בית הדין האזורי "אין הוא חייב לקבל את דעתו ההלכתית". אלא שכפי שביארנו שם, ולעיל, בנוגע לאותו מקרה ואותם צדדים שעניינם בא לפני בית הדין הגדול והוכרע בו חייב בית הדין האזורי לאמץ את הכרעת בית הדין הגדול – לא מפני שצריך הוא לסבור ולקבל כי היא האמת ההלכתית המוחלטת אלא מפני שהיא הוראת ההלכה למעשה, השרירה לגבי אותם צדדים מכוח התקנה ומכוח קבלתם, כפרטים או כחלק מן הציבור, את בית הדין הגדול כערכאה המכריעה ואת פסיקתו כמחייבת.

יח. כהמשך לאמור לעיל הבהיר הרב גרוזמן את עמדתו שלפיה הוראת כללי האתיקה בנוגע למחויבותו של בית הדין האזורי למלא אחר הוראותיו של בית הדין הגדול (ההדגשות אינן במקור)

מתייחסת להשלמת ההליך שלדעת בית הדין הגדול לא נעשה כראוי, או מתייחסת לפעולות הפרוצדוראליות שלדעת בית הדין הגדול יש לקיימם ולבצעם.

בהחלט על דעת כך התמנו כל דיני ישראל לבצע וליישם, אך לבטל דעת הלכה כשאין פגם בהליך כלל, זאת לא התחדש ואף אין יכולת לחדש זאת.

כלומר, התקנה עצמה מורה כאלף עדים, כי אין לבית הדין האזורי להתבטל כלפי בית הדין הגדול כפי שעל המיעוט להתבטל כלפי הרוב ביושבם בהרכב בית הדין, שהרי במפורש נאמר שאם קיימת מניעה הלכתית וכו' יעביר את נושא העניין לבית הדין הגדול, אין הוראה כזו והיתר כזה לדעת המיעוט.

הדברים נכונים, לפחות בחלקם, אך בה בעת גם תמוהים.

נכון הוא האמור כי בית הדין האזורי אינו צריך לבטל את דעתו ועמדתו ההלכתית, וכאמור לעיל כך התבאר בפירוש גם בהחלטתנו שלנו, והדברים נכונים וידועים גם ללא כל האריכות והפלפול בגדרי ביטול דעת היחיד לדעת הרוב בתוך בית הדין, שנאה הוא כשלעצמו אך אינו נצרך לעניינו.

לעומת זאת, לקביעה כי הכלל שבכללי האתיקה נוגע רק להשלמת הליך שלדעת בית הדין הגדול לא נעשה כראוי או לענייני פרוצדורה אין כל בסיס לא בכללים עצמם ואף לא בכל אותו פלפול, שכן כפי שהבהרנו חובת בית הדין האזורי לנהוג בצדדים שלפניו ושבעניינם שלהם ניתנה פסיקת בית הדין הגדול בהתאם לפסיקה זו אינה נובעת מביטול דעתו ההלכתית אלא מתקנת וקבלת הציבור כי כך תהיה ההנהגה כלפי צדדים אלה וכלפי דין זה שלהם, תקנה וקבלה שכוחן בדיני ממונות ככוח 'כל תנאי שבממון' ש'קיים' הוא אף כשהוא נוגד את דין התורה בעליל (ולא רק לדעתו של בית הדין האזורי) ואף שההלכה עצמה ודעתו ההלכתית של בית הדין בעניינו של מי שחל עליו 'תנאי שבממון' כזה – לא השתנו.

וכיוון שאין בית הדין האזורי נדרש לבטל או לשנות את דעתו ההלכתית, אלא לפעול כלפי פלוני שחלה עליו התניה המורה לפעול בדרך מוגדרת (שלדעת בית הדין האזורי אכן אינה דרך המלך

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ההלכתית אולם משחלה היא כלפי אותו פלוני הרי היא הדרך המחייבת הלכתית לגביו) האפשרית (ומחייבת כאמור) מעין 'תנאי שבממוץ' מבלי תלות בשאלה מה היא עיקרה של הלכה, אם כדעת בית הדין האזורי או כדעת בית הדין הגדול, הרי שאין 'מניעה הלכתית' לפעול כך. ולהלן יתבאר עוד.

ובין כך ובין כך, תמוהים הם, כאמור, אף הדברים הנכונים שכתב הרב גרוזמן, וליתר דיוק תמוה הוא ההקשר שבו נאמרו ותמוהה התנהלותו של בית הדין האזורי לאורם של דברים אלה **עצמם:**

בית דינו קבע כי הנמקתו של בית הדין האזורי בהחלטתו שעליה הוגש הערעור לפנינו הייתה חסרה בנסיבות העניין וביאר כי לצורך הכרעה מנומקת וצודקת נדרש בית הדין האזורי לדרוש ולחקור אחר טענות הצדדים וראיותיהם לעניין צורכי הילדים ולעניין יכולותיו של האב.

זו היא הוראה שבה ובשכמותה מחויב בית הדין האזורי לשיטתו של הרב גרוזמן עצמו לעשות את "השלמת ההליך שלדעת בית הדין הגדול לא נעשה כראוי"!

אכן טעה בית הדין האזורי, ועל כך עמדנו לעיל, בסוברו כי כוונת בית דינו היא כי אם ימצא כי צורכי הילדים הם, למשל, 5,000 ש"ח בחודש, אך האב עשיר ויכול ליתן להם 10,000 ש"ח – יחייב את האב ב-10,000 ש"ח.

מדובר בכשל בהבנת דברינו (וכפי האמור לעיל ייתכן שנובע הוא גם מערוב בין טענות המערערת שמהן אפשר אולי להסיק על עמדה כזו, אם כי גם לגבי עמדתה שלה איננו בטוחים כי לכך כיוונה, לבין דברינו שלנו). ומכל מקום לפי הבנה שגויה זו יכול היה הרב גרוזמן לומר כי אם בית דינו היה פוסק את הסכום של 10,000 ש"ח ומורה לבית הדין האזורי לבצע "פעולות פרוצדוראליות" לשם גבייתו היה בית הדין האזורי מחויב לנהוג כך, אך להורות לו כי לפסוק כי האב חייב ב-10,000 ש"ח – אין בית הדין הגדול יכול.

אבל גם לפי הבנה שגויה זו, היה חייב בית הדין האזורי לבחון מה הם צורכי הילדים תוך קיום דיון הוכחות, שלא התקיים עד כה ושלקיומו שיוועה המערערת גם בדיון בבית הדין האזורי, לצורך בחינת הראיות שביקשה המערערת להביא ועל פי הוראת בית דינו ולהשלים את "ההליך שלדעת בית הדין הגדול לא נעשה כראוי" ולפסוק לפי עמדתו ודעתו ההלכתית (של בית הדין האזורי עצמו). בית הדין האזורי היה צריך לבחון גם את יכולותיו של האב, כפי שהורינו לו כחלק מהשלמת ההליך, לפחות ככל שהיה מוצא כי צורכי הילדים אכן גדולים הם כטענת המערערת, כדי לקבוע אם יש מקום להשית עליו את מלוא אותם הצרכים או שמא לא יוכל לבדו שאת אותם, גם לפי טעותו שלו בסוברו כי אנו כיוונו לבדיקת היכולות למטרה אחרת או נוספת (היינו לשם חיוב במה שמעבר לצרכים)?

ט. וכאמור, התמיהות האחרונות על התנהלותו של בית הדין קמא הן אף אליבא דהסברו של הרב גרוזמן עצמו להבחנה שבין שני חלקי כלל 5(ד) לכללי האתיקה לדיינים ועל פי שיטתו הוא בשאלה לאלו מהוראות בית הדין הגדול מחויב בית הדין האזורי ולאלו אינו מחויב.

ולגופה של שיטה זו:

הרב גרוזמן האריך לצטט מדברי הגר"א לביא בעטרת דבורה (חלק ג סימן ח) שהוזכרו בהחלטה בתיק 1336937/2 (הנ"ל). אולם לאחר כל האריכות לא עמד על כל שהובא שם ולא השיב עליו או ביאר לפי דעתו – לא על המובא מדברי הגרי"א הרצוג בפסקים וכתבים (כרך ט סימן יג), לא על המובא מפסק דינם של הראשל"צ הגר"צמ"ח עוזיאל, הגר"מ ולקובסקי והגרי"מ הלוי (אוסף פסקי דין של הרבנות הראשית לארץ ישראל עמוד עא), לא על דברי הגר"צמ"ח עוזיאל במשפטי עוזיאל

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

(חושן משפט סימן א), לא על דברי הישכיל עבדי (חלק ג אבן העזר סימן ב וחלק ד חושן משפט סוף סימן ב), לא על המובא מחושן האפוד (חלק חושן משפט חלק התשובות סימן מב), לא על דברי הגר"א שפירא (פד"ר חלק י עמ' 180) ולא על דברי הציץ אליעזר (חלק טו סימן סז).

אכן חלק מהדברים נוגעים לעצם עניינו של בית דין לערעורים ולראיית פסקו כמחייב את הצדדים עצמם ולא דווקא לעניין מחויבותו של בית הדין האזורי לכך, אך סוף כל סוף אם הדין הוא הדין המחייב לגבי צדדים מסוימים, על הרוצה לטעון כי בית הדין האזורי צריך או יכול לנהוג כאילו לא כך הוא, להביא ראיה. הרב גרוזמן, כפי הנראה מהמשך דבריו, סבור למרות זאת כי אין כל אלה נוגעים לענייננו, שכן הוא מבחין בין "המקרה דנן, בו מצווים לדון מחדש" לבין מקרה שבו נדרש בית הדין האזורי רק "לבצע את פסק הדין של בית הדין הגדול", ועל כן לא דן בדבריהם. לא ירדנו לסוף דעתו – מדוע האריך בציטוט של מה שלדעתו אינו נוגע לנדון דידן ושאכן לא דן בו (ועל הרבות דברים אין קץ ללא צורך וללא טעם יש להמליץ את מליצת הים של שלמה בהקדמתו לחולין ד"ה אמת בדברו על דברי המגדל עז), אנו מכל מקום נימנע מכך.

לאחר שהציג הרב גרוזמן את הבחנתו האמורה הביא מהמשך הדברים שבעטרת דבורה:

המשך דיון בבית הדין האזורי על יסוד פסק דינו של בית הדין הגדול

דרכו זו של הרב הדאיה בתשובת ישכיל עבדי הנזכרת אינה נותנת מענה מלא לכל הקשיים הקיימים. לעיתים הנסיבות הן שפסק דינו של בית הדין הגדול אינו מסיים את הסכסוך בין הצדדים ובית הדין האזורי נדרש להמשיך בדיונים, ולהמשיך במלאכת השיפוט, בהמשך להכרעה שכבר ניתנה בערעור, כפי הנידון בפסק הדין של בית הדין ירושלים ובדבריו הרב חיים דוד הלוי זצ"ל.

ואכן נראה שמוטל על בית הדין האזורי לקבל את פסק דינו של בית הדין הגדול ולהמשיך בדיונים בהתאם. אמנם בנסיבות אלו בית הדין האזורי כבר אינו משמש כידו הארוכה של בית הדין הגדול להוצאה לפועל בלבד, אלא יושב על מדין בתפקיד שיפוטי מובהק, אך מאחר והתקנות המחייבות את הצדדים העדיפו את ההכרעה בערכאת הערעור על פני פסיקת האזורי, ולתקנות אלו תוקף מחייב הן מצד החוק והן על פי ההלכה מפני שהן תקנות קהל שהתקבלו בציבור – עיין בפסק הדין של בית הדין הגדול הנזכר לעיל שכתב "דבר הערעורים נתקבל לתקנת חכמים", לכן מוטל על בית הדין האזורי להתייחס לצדדים כמי שקבלו עליהם בקניין מחייב את העקרונות שהתקבלו במסגרת הערעור, ומעת שניתן פסק הדין בבית הדין הגדול זוהי הלכה המחייבת גם אליבא דבית הדין האזורי.

כגון אם בית הדין האזורי פסק שהבעל פטור ממזונות אשתו, אך בית הדין הגדול קבל את ערעור האשה וחייבו במזונות, אך עדיין נחוץ להשלים את הדיונים הרלבנטיים לבירור יכולתו הכלכלית של הבעל, הכנסות האשה וצרכיה וכיוצא בזה, הרי מאותו מועד שניתן פסק הדין בבית הדין הגדול על בית הדין האזורי להתייחס לבעל כמי שמחוייב במזונות אשתו על יסוד התקנות שמעמדם כקניין בריחוק, למרות שלמיטב הכרתו של בית הדין האזורי הדין האישי אינו מחייבו במזונות. בנסיבות אלו, ביחס לבית הדין האזורי עילת החיוב היא התקנות, שמעמדם הוא כתקנת קהל ובכוחן לחייב את בעלי הדין, גם אם הדין המקורי אינו מחייב. ובכך, המשך הדיונים לבירור תביעת המזונות וכן מתן ההחלטות לא יעשו בניגוד להכרתו ומצפונו של בית הדין האזורי.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בנסיבות אלו, מצוות "בצדק תשפוט עמיתך", תתקיים באמצעות בית הדין האזורי, האמור להתחשב בכל הגורמים שיצרו את החיוב הממוני, לרבות פסיקת בית הדין הגדול המחייבת את הצדדים על פי ההלכה.

דברים דומים כתב הגאון רבי אברהם שפירא זצ"ל ככל שהדבר נוגע לענייני ממון. בפסק דין בתיק תשכ"ו/520, הובא בספרו של מ' אלון, "המשפט העברי", מהדורה שלישית, ירושלים תשמ"ח, עמ' 1523, לאחר שקבע שהדיין אינו יכול לפסוק בניגוד להכרתו, ואינו רשאי לבטל את דעתו המהותית, כתב:

בית הדין לערעורים יכול לשנות את פסק הדין. אבל פסק דין שני זה – יש לו מקום לדינא לחייב את בעלי הדין, שלכתחילה אדעתא דהכי באו לדון, שדינם יובא לדיון מחדש בפני בית הדין לערעורים, וכאילו באו מלכתחילה בפניו. אבל כל זה רק לגבי בעלי הדינים ולא לגבי הדיינים, שהסכמה והתחייבות של בעלי הדין אין בכוחם לשנות את דין התורה כפי שאותו דין מבינו, ואין הוא יכול ואינו רשאי, אם בא דין זה ממש או דומה לו לפניו שוב, לפסוק אחרת מכפי שהוא סובר. יתר על כן, אם כי בדיני ממונות ומזונות וכדומה, הרי התחייבות של הנוגעים בדבר, נעשה מחמת עצמו גורם בדין לחיוב או לפטור, אין הדבר נכון במקרים של איסורים.

נציין כי הסברה לחלק בין אותו דין עצמו לדין דומה לו מבוארת בדברי הריטב"א (יבמות יד,

:א)

ובהיא חתיכה גופא דמורו כל חד וחד הרשות ביד כל אדם לעשות כדברי מי שירצה כיון שהם שקולים, דאי לא – היכי מפיק שיפורי מאן דשרי, אבל בחתיכה אחרת כיוצא בה קיימא לן בשל תורה הלך אחר המחמיר ובשל סופרים הלך אחר המיקל כדאיתא פרק קמא דעבודה זרה (ז, א). מפי מורי הרב הר"ם.

ובשו"ת ארץ צבי לגה"ק רבי אריה צבי פרומער אב"ד קוז'גלוב האריך בסברה זו לחלק בין חתיכה או דבר שניתן עליו פסק דין, שאז אזלינן כפי ההוראה, מה שאין כן במקרה דומה שלא הייתה לגביו הוראה שבזה יכול לפסוק באופן אחר והפסיקה שניתנה במקום אחר לא מחייבת, והביא לסברה זו ראיות רבות.

אלא ששם מדובר בשני חכמים שמעמדם שווה ולא כשאחד הוא ערכאת ערעור על האחר וממילא הוראתו היא המחייבת בחתיכה זו ולא "רשות ביד כל אדם לעשות כדברי מי שירצה". ובדברי הריטב"א ובארץ צבי מבואר שסברה זו היא אף באיסור והיתר שבהם דיברו, אלא שחידש הגר"א שפירא לחלק בין ממונות לאיסור והיתר לעניין בית הדין הראשון, והסברה בדבריו היא, כפי שמפורש בדבריו, שלעניין ממונות אם כלפי בעלי הדין חלה הוראה מסוימת, וכיוון שקיבלו עליהם את בית הדין לערעורים הרי רק הוראתו חלה עליהם עתה ולא הוראת בית הדין קמא ואין כאן מקום לומר "הרשות ביד כל אדם" וכו', ממילא פשוט שכך צריך כל בית דין לדון לגביהם כיוון שהוראה זו יוצרת חיוב ופטור גמורים ועוקרת חיוב או פטור שהיו בלעדיה. אבל באיסורים ייתכן לומר שלא שייכת 'קבלה' של בית הדין לערעורים, ולכן לא בטלה לגמרי הוראת בית דין קמא ואומנם הצדדים מחויבים לנהוג לפי הוראת בית הדין הגדול (שלכל הפחות חלה גם היא כמו ב"שקולים" וממילא צריך גם בית הדין קמא להודות כי אין לגבי הצדדים חשש איסור בדבר ומכוח התקנות מחויבים הם לציית להוראה זו), אך כשנדרש בית הדין קמא לפעול בהתאם לה, כיוון שגם הוראתו "חלה" ולא בטלה יכול הוא להמשיך ולהחזיק בה (ואולי אף צריך לעשות כן, אף שעליו להודות כי לגבי הצדדים חלה הוראת בית הדין הגדול, כיוון שלגבי עצמו שוויא חתיכה דאיסורא) וכפי שעולה בדברי

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הריטב"א דהא התם נפקי גם שיפורי דמאן דאסר (ואף דמיירי ב"שקולים" אם סובר בית הדין האזורי ששקול הוא לבית הדין הגדול ורק לעניין ממונות מהניא קבלת הצדדים כנ"ל, הוא הדין הכא, וייתכן שאף אם אינו רואה עצמו כשקול לבית הדין הגדול מכל מקום לסברתו הוא 'שוויא חתיכה דאיסורא' וגם לא גרע מתלמיד הראוי להוראה שסבר שטעה בית הדין הגדול וכמו שכתבנו בהחלטה הנ"ל שבתיק 1336937/2).

משכילה להביא מדברי עטרת דבורה, התואמים להפליא לשכתבנו אנו, פסק הרב גרוזמן את פסוקו:

לא מצאתי בדברי הרב הראשי הגאון הרב שפירא זצ"ל כי הוא מסכים שבית הדין האזורי לאחר שישב, בחן, דן והחליט את אשר החליט – יש בסמכות בית הדין הגדול להורות לו לדון מחדש ולהחליט בשונה ממה שהחליט, ללא שבית הדין הגדול החליט החלטה חלוטה ורק הורה לבית הדין האזורי לבצע אותה.

נהפוך הוא, לדעת הרב הראשי לישראל הרב שפירא זצ"ל אסור לו לשוב ולדון בכך וזו לשונו (מתוך סדר הדין בבית הדין הרבני עמוד 1359 ערעור תש"ם/293 החלטה מיום י"ט שבט תשמ"ד):

לעניות דעתי ברור שבמקרה כזה אין להחזיר את הדין לאותו בית דין [ש]פסק מה שפסק וגילה דעתו בנידון ודעתו לא נתקבלה על דעת בית הדין הגדול כי אם אותו בית דין עומד על דעתו הקודמת הוא פסול לישב בדיון מחדש בנידון, שהרי כבר גילה דעתו ולפי הדין דיין שפסק ונתגלה טעות בנוהל שוב אינו כשר לדון מחדש בגלל הנגיעה שיש לו לגבי פסק הדין.

מאידך אין זה ראוי לכופף אותו לפסוק דין תורה בניגוד לדעתו הוא ברור שבכל מקרה כזה יש להעביר את הדיון לבית דין אזורי אחר שלא דן בזה ואין לו דעה משוחדת בנידון. נכון הוא שגם הוא אינו מחויב ועומד ומוכרח לפסוק כפי שפסק בית הדין הגדול הוא רשאי לפסוק כדעתו והמפסיד יהיה רשאי לערער על כך בבית הדין הגדול וכו'.

כ. אלא שבדברים אלה, שבהם ביקש הרב גרוזמן לסתור את בניינו של הגר"א לביא ואת בניינה של ההחלטה שבתיק 1336937/2 (הנ"ל) בסוברו כי אין הוא נשען אלא על דברי מרן הגר"א שפירא, לא מצאה ידו די השב על הסברה עצמה: אם ברור, ואכן ברור הוא מכל יתר המקורות שהביא הגר"א לביא ושהובאו בהחלטה האמורה, כי פסק דינו של בית הדין הגדול הוא פסק הדין המחייב לגבי הצדדים המסוימים שהתדיינו לפניו משום שעל דעת כן באו הם לבית הדין או שכך נתקן וכך התקבל על דעת הכלל, מה בין יישום פרוצדורלי, שעניינו כלשונו בציטוט האחרון ב"החלטה חלוטה" שלגביה בית הדין הגדול "רק הורה לבית הדין האזורי לבצע", שמודה הוא כי יכול וצריך בית הדין האזורי לפעול בו בנוגע לבעלי דין אלה על פי פסיקת בית הדין הגדול לבין מה שהוא מכנה "לדון מחדש"?

וכי אין הוא מודה שאם, בזיקה לדוגמה שבעטרת דבורה, התחייב בעל במזונות אשתו בסיטואציה שבה מן הדין (לכולי עלמא או לדעת בית הדין האזורי) פטור הוא מהם מן הדין, יכול וצריך בית הדין לדון בהם, לאחר התחייבותו ומכוחה, ולפסוק בהם בהתאם לצרכיה וליכולותיו, גם אם קודם להתחייבות זו פסק בעצמו כי פטור בעל זה ממזונות וכי ממילא אין טעם ותוחלת לבחינת הצרכים והיכולות? וכי סבור הוא כי אם יעשה בית הדין כן משמעות הדברים היא כי ביטל את דעתו ההלכתית? הלוא דעתו ההלכתית במקומה עומדת, אך אמורה היא בנסיבות שבהן אין התחייבות כגון זו, ובנסיבות שבהן קיימת היא – הלוא גם הוא מודה כי שונה הדין.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

והוא הדין בנדון דידן: לפי סברתו המוטעית של בית הדין קמא כי בית דיננו התכוון לחייב את האב לשלם למזונות ילדיו יותר מכפי צורכם, אם ימצא שעשיר הוא – וכאמור לא זו הייתה הוראתנו, אבל מדברים אנו עתה לפי טעותו זו של בית הדין קמא – ולפי האמור בכל אותם מקורות שהרב גרוזמן לכאורה מודה לאמור בהם (ולכן גם חלק על גישת חבריו והסכים כי את פסיקתנו עצמה יוכל ויצטרך בית הדין האזורי ליישם), הרי זה כאילו התחייב אב זה לעשות כן. מדוע מנוע, לדעתנו, בית הדין קמא מלדון בהתאם להתחייבות זו? הרי אין הוא נדרש לחזור בו מעמדתו העקרונית – ששוב יודגש כי אליבא דאמת לא נדחתה גם בהחלטתנו, אבל בית הדין קמא סבר כי נדחתה – ולקבוע כי מן הדין חייב אב בתשלומים אלה, אלא לומר לאב הניצב לפניו "אף שלדעתנו מן הדין אינך חייב במזונות אלא כפי צורך ילדיך, כיוון שקיבלת על עצמך אתה – או קיבל כלל הציבור – לנהוג, במקרים הבאים לפני בית הדין הגדול, כפי הוראותיו של בית הדין הגדול, והמשמעות המעשית היא כי קיבלת על עצמך לשלם למזונות ילדיך יותר מכפי צורכם, אם אומנם עשיר אתה, עלינו לבחון את יכולותיך ולקבוע על פיהן אם התקיים בכך התנאי של 'עושר' המחייב בהתאם להתחייבותך זו, ולקבוע את שיעורה ויישומה של התחייבותך על פי שיעורו של אותו עושר?"

ואם "סברא היא" – "למה לי קרא?" ומה לנו אם אכן כך כתב הגר"א שפירא אם לאו?

אך האמת ניתנה להיאמר כי גם טיעונו של הרב גרוזמן בנוגע לדברי הגר"א שפירא שגוי הוא. כך לא רק משום שאפילו היו דברי הגר"א שפירא כשלעצמם סובלים שני פירושים היה עלינו לבחור בפירוש התואם את הסברה ולא בזה שאינו תואם אותה, אלא גם משום שכך מוכח מדברי הגר"א שפירא עצמו בפסק דין בתיק תשכ"ו/520, שהובא בעטרת דבורה ובהחלטה בתיק 1336937/2 (הנ"ל), שבהם – למרות הקביעה, שכאמור אינה שנויה במחלוקת, כי אין הדין חייב ואף לא רשאי לבטל את דעתו המהותית (אם לא שוכנע עניינית כי שגה) – כתב כי "בדיני ממונות ומזונות וכדומה, הרי התחייבות של הנוגעים בדבר, נעשה מחמת עצמו גורם בדין לחיוב או לפטור", ורק משום שבאותו מקרה נגע הדבר לא לדיני ממונות גרידא אלא לדיני איסור והיתר, וכפי שכתב "אין הדבר נכון במקרים של איסורים" – רק משום כך סבר באותו נידון, בעודו מכהן בבית הדין האזורי, כי אין הוא יכול לפעול על פי הוראת בית הדין הגדול.

נשגב מבינתנו כיצד מבקש הרב גרוזמן להוכיח שביאור דעתו של הגר"א שפירא אחר הוא מן האמור מדבריו בערעור תש"ם/293, שעליהם הסתמך, מבלי להשית את ליבו כי בערעור זה היה הנדון על כפיית גט, שבהיותה עניין של איסור והיתר אכן עולים דבריו של הגר"א שפירא שם בקנה אחד עם ההבחנה האמורה בדברי בית דיננו בתיק 1336937/2 האמור ועם דבריו שלו בתיק תשכ"ו/520. שמה לא ראה הרב גרוזמן את האמור בערעור תש"ם/293 במלואו ונסמך רק על הפסקה שצוטטה בעטרת דבורה, אך לו ביקש לדעתם – הלוא, כפי שהוזכר גם בהחלטת בית דיננו בתיק האמור, יכול היה למצוא את עניינו של ערעור תש"ם/293 במלואו בלב שומע לשלמה, ולהיווכח כי דברים שראה הגר"א שפירא 'משם' מבית הדין האזורי בשכתו בו ראה גם 'מכאן' מבית הדין הגדול בעלותו לישוב בו על כיסאות למשפט, הם הם הדברים, לא כהתה אצלו עינם וריחם לא נמר.

ואף גם זאת יוער כי כל זה אף לשיטתו של הגר"א שפירא (ובעטרת דבורה שם נקט כי כך יסבור בהכרח גם הישכיל עבדי, על פי מה שביאר הוא בשיטתו, וזאת בשונה מהאמור בלב שומע לשלמה שהסיק מלשונו של הישכיל עבדי שם כי דעתו היא כי בכל מקרה על בית הדין האזורי לפעול בהתאם להוראת בית הדין הגדול, וציין כי כך, ושלא כדעת הגר"א שפירא, גרס לכאורה בית הדין הגדול בהרכב הגר"ע יוסף, הגר"י קפאח והגר"מ אליהו בעת שעסקו הם בתיק תש"ם/293 האמור, ואין כאן מקום להאריך). אכן, כפי שהוזכר בהחלטה האמורה שבתיק 1336937/2 ובעטרת דבורה, הגר"מ אליהו והגר"י בבליקי חלקו וסברו כי אף בענייני איסור והיתר כבתיק תשכ"ו/520, שבו ישבו בדין עם הגר"א שפירא ושעסק באיסור אישה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שנייה על פי חרם דרבנו גרשום, יכול וצריך בית הדין האזורי לפעול בהתאם להוראות בית הדין הגדול ולפסוק בהתאם להן (ועיין בעטרת דבורה שם שדן לחלק בין נידון זה לבין אכיפת גט על הבעל, חילוק דלא סבירא ללב שומע לשלמה ולכאורה גם להרכב בית הדין של הגר"ע יוסף, הגר"י קפאח והגר"מ אליהו עצמו כפי העולה מהוראתם שעת שעסקו הם בתיק תש"ס/293 האמור וכמתואר בלב שומע לשלמה, עיין שם ואין כאן המקום להאריך).

כא. אכן כל זה – מן הדין. אלא שדומה כי חלק אחר של דברי הגר"א שפירא ייתכן שצודק ונכון הוא אף שלא בענייני איסור והיתר, ולנגד עינינו התבררו דבריו כדברי 'חכם עדיף מנביא' אך לא רק כפי שכתב הוא אלא מעבר לכך, כביכול 'ניבא ולא ידע מה ניבא', ואין הדברים נאמרים לשבחו של בית הדין האזורי בנדון דידן, אף שמבקש הוא להיתלות בהם...

הגר"א שפירא בדבריו בערעור תש"ס/293 שצוטטו בדברי הרב גרוזמן העיר כי מלבד אי האפשרות לחייב את בית הדין האזורי לדון בניגוד להכרתו ההלכתית – דברים האמורים בהקשר של איסור והיתר כאמור וכפי העולה מן ההקשר שם ומדבריו המפורשים בערעור 520/תשכ"ו (כי בדני ממונות שבהם התחייבות הצדדים, מכוח קבלתם או קבלת הציבור את המערכת שבה בית דין לערעורים, יוצרת 'גורם בדין לחיוב או לפטור', וממילא אין מניעה כי ידון בית הדין האזורי על פי פסקו של בית הדין הגדול, אף שהוא עצמו חלוק עליו, מכוחו של 'גורם' זה ש'לחיוב או לפטור') – קיים גם קושי נוסף והוא פסלותו של בית הדין האזורי מלדון בכהאי גוונא משום שדייניו 'עבידי לאחזוקי דיבורייהו'.

גם קושי זה אינו אמור לנהוג כשיכול ונדרש בית הדין האזורי לדון בהתאם להוראות בית הדין הגדול משום קבלת הצדדים שבשלה "נעשה מחמת עצמו גורם בדין לחיוב או לפטור", כדברי הגר"א שפירא, שהרי אין בית הדין האזורי נדרש לשנות מהותית את דינו שלו ולהודות בטעות שלדעתו אינה טעות אלא לדון בדין חדש – דינם של מי שחלה עליהם התחייבות לנהוג בדרך שלדעת בית הדין האזורי לא היו חייבים לנהוג בה מן הדין. על כן כאמור כש'ניבא' הגר"א שפירא כי ייתכן קושי כזה לא נאמרו דבריו, אף ברובד זה, אלא בנוגע לדין שיש בו ענייני איסור והיתר, כנידונו. אך מתברר להוותנו כי אפשר כי 'לא ידע מה ניבא' וכי יש מדייני בית הדין האזורי שהרצון 'לאחזוקי דיבורייהו' עז אצלם עד כדי סמיות העין מלראות כי אין הם נדרשים לבטל מהותית את דיבורם וכי רשאים ויכולים הם להמשיך ולהחזיק בו אך בה בעת לדון בעניינם של הצדדים שלפניהם באופן שונה בשל שינוי הנסיבות ויצירתה של המחויבות הנובעת מפסק דינו של בית הדין הגדול היוצרת 'גורם בדין לחיוב או לפטור'.

אכן לא זו אף זו, וכאן ייאמר ביושר כי דברי הגר"א שפירא עצמם לא התבררו לנו עד תום, בהנחה כי אין משגה בהעתקת דבריו שמקורם אינו לפנינו, הגר"א שפירא כתב (ההדגשה אינה במקור):

כי אם אותו בית דין עומד על דעתו הקודמת הוא פסול לישיב בדיון מחודש בנידון, שהרי כבר גילה דעתו, ולפי הדין דייך שפסק ונתגלה טעות בנזהל – שוב אינו כשר לדון מחדש בגלל הנגיעה שיש לו לגבי פסק הדין.

משמעות הדברים היא לכאורה כי אין בית הדין קמא חשוד כמאן דעביד לאחזוקי דיבורייהו ואינו נתפס כנוגע בדבר אלא כשביטולו של פסק דינו נעשה משום שטעה בדרך התנהלותו, לאפוקי – לכאורה – כשחלק עליו בית הדין הגדול להלכה.

לא התברר לנו מדוע הקיש הגר"א שפירא לכאורה אל נידונו ממקרה שבו התגלתה 'טעות בנזהל' שכן לכאורה (ולפחות כפי שעולה מתיאור הדברים בלב שומע לשלמה) באותו נידון שינה בית הדין הגדול את שפסק בית הדין האזורי מטעמים של הכרעה הלכתית אחרת לגופם של דברים ולא ביטל את פסק הדין מטעם של התנהלות לקויה, ואולי המצוי לפנינו אינו התמונה המלאה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ואכן לקה פסק דינו של בית הדין האזורי דהתם בכפליים, אליבא דבית הדין הגדול, הן בנוהל הן בהלכה.

ומכל מקום ההבחנה בין פגם בנוהל, בדרך שבה דן בית הדין האזורי והכריע, לטעות – אליבא דבית הדין הגדול – בפסיקתו עצמה, הבחנה מבוססת על הנידון עתיק היומין בשאלת כשרות דין לשוב ולדון בעניין שכבר דן בו, כפי העולה מדברי מהר"ב"ח בקונטרס הסמיכה וממה שנשאו ונתנו עימו ושנשאו ונתנו לאחריו בדבריו גדולי עולם – מהר"י בירב, מהרי"ט, מהר"א ששון, לחם רב ועוד וכפי שהאריכו לבאר הגרי"ש אלישיב והגר"א גולדשמידט בפד"ר ז (פסק הדין המתחיל בעמ' 225), וכמבואר שם וכפי שתומצת בדברי הגר"א גולדשמידט (שם עמ' 239) אין הפסול אמור, לדעת הפוסקים, אלא "כאשר דיינים פסקו פעם בדין, והפסק בטל מפני שלא נעשה לפי כללי ודרכי הפסיקה". גם בזה נאמרו סייגים וחילוקים ובין השאר בנוגע לשאלה עד כמה ניכרת חזרתו האפשרית של הדיין מדבריו בהודאה בטעות לעומת האפשרות לתלותה בעילה אחרת (שם עמ' 241), ועיין שם באורך ובדברי הגרי"ש אלישיב המצמצם פסול זה עוד ומתנה בו תנאים נוספים. ועיין בזה עוד בעיונים במשפט לגר"ש שאנן זצ"ל (חושן משפט חלק א סימן ה).

לפלא הוא שהרב גרוזמן אזיל במידה רבה בתר איפכא באומרו כי דווקא "השלמת ההליך שלדעת בית הדין הגדול לא נעשה כראוי" היא שיכולה וצריכה להיעשות בבית הדין האזורי, לאמור כי אין הוא נחשד לפעול לאחזוקי דיבוריה כשנקבע כי החלטתו הקודמת באה לאחר הליך שלא נעשה כראוי.

כב. בנידוננו לכאורה לא הייתה מניעה להשיב את ההליך לבית דין קמא – ואכן כך עשינו – לא הייתה בעיה בכך לפי הבנתו של בית דין קמא את החלטתנו, ומשכך תמוהים דבריו שבהסתמך על דברי הגר"א שפירא בתיק תש"ס/293, ואף לא אליבא דאמת, אם שאכן אייהשלמת הביורור בעניין צורכי הילדים ויכולות האב היא פגם בהליך, הן משום שפגם זה לא היה ביסודותיו המוחלטים והדרושים תמיד כמו שמיעת שני הצדדים וקיום משא ומתן בין הדיינים וכדומה אלא באייהשלמת הביורור ובחינת הראיות בנוגע לפרטים שלגביהם יש לבית הדין קמא הצטדקות – שלעניינינו נגלה כי אכן נקט בה ויש להניח כי לא כתירוץ גרידא אלא כי אכן כך סבר – כי בירורם של פרטים אלה לא היה נצרך בענייננו, לא בירור צורכי הקטינים שלגביהם סבר כי יש לו מידע מספיק מכתבי הטענות (וכדבריו לבאת כוח המערערת כי נסמך על הללו וכי היא לא ביקשה דיון הוכחות) ולא בירור היכולות של האב שלגביהן סבר כי חסרות משמעות הן (משום שבנוגע לסכום העונה על צורכי הקטינים לדעתו לא הייתה מחלוקת כי יכול האב לעמוד בו, ומעבר לצורכי הקטינים בלאו הכי אינו חייב); הן משום שיכול הוא להחזיק בדעתו במלואה אך להורות למעשה אחרת מכוח אותו עיקרון כי לאחר שבית הדין הגדול פסק כפי שפסק יש לדון בעניינם של צדדים אלה כמי שהתחייבו לפעול בהתאם לפסק זה, אף אם כלפי שמיא גליא כי הוא השגוי, ולא פסק דינו של בית הדין האזורי, ומשכך קיימת בעניין זה ההבחנה של מהרי"ט וכפי שנוסחה ותומצתה בפד"ר (שם) בין מצב שבו יש עילה לתלות בה את החזרה למצב שאין כזו, וראה עוד בדברי בית דינו (במותב שבו אחד החתומים מטה) בתיק 1357812/2 :

לא מצאנו תשתית כלשהי לאמירה, שעליה נשענת הבקשה, כי כבוד המותב של בית הדין האזורי "התקבע" בדעתו ובעמדתו כלפי המערערת [...]. המערערת אומנם מציינת לפסקי דין שבהם נקבע כי בית דין שפסק דינו בוטל בשל פגמים שבו אינו רשאי לשוב ולדון באותו עניין, תוך ריפוי הפגמים, משום ש'עביד לאחזוקי דיבוריה' והרי הוא כ'נוגע בדבר'. אולם אין הנדון דומה לראיה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כשבית הדין קמא פסק את דינו ללא שמיעת שני הצדדים למשל, כדוגמה שבפד"ר ז (עמ' 226) שממנו הביאה המערערת ראייה, צריך הדיין לשוב ולדון באותה שאלה עצמה שבה דן תחילה, אלא שתחילה גיבש את עמדתו לגביה בהליך לא תקין ועתה מבקש הוא לרפא פגם זה ולנהל הליך תקין. בכהאי גוונא אכן נטייתו של הדיין עשויה להיות בהתאם לעמדה שגיבש תחילה [...] ההגעה למסקנה הזוהי לזו שאליה הגיע בתחילה פירושה הוא כי מלכתחילה לא שגה במסקנתו ההלכתית – אף שאולי לא נהג בפרוצדורה הנכונה – וכלפי אפשרות זו הוא מעין 'נוגע'.

לא כך כשהשאלה המופנית אל הדיין לביורור נוסף היא שאלה שונה, שאלה שאליה לא נזקק בתחילה משום שסבר, הלכתית, כי אינה נצרכת לצורך גיבוש המסקנה הסופית, ושאת סברתו זו דחה בית הדין הגדול:

קביעתו של בית הדין הגדול כי שגה בית דין קמא בסברתו ההלכתית שבשלה נמנע מלברר את השאלה האמורה – אינה עשויה להיות מושפעת מן המסקנה, לכאן או לכאן, שאליה יגיע הדיין במסגרת ביורור השאלה החדשה. בין שיקבל הדיין את דברי בית הדין הגדול ובין שימשיך כשלעצמו לסבור כי עמדתו ההלכתית המקורית בשאלה הראשונה שבה עסק נכונה הייתה, ולא עמדת בית הדין הגדול, אין ביורור של השאלה החדשה שנצרך הוא לברר עתה, בהוראת בית הדין הגדול, מושפע מכך.

גם בנוגע לדרך ההתנהלות אין הדיין 'נוגע' בדבר ונזקק כביכול להצדיק את שעשה בראשונה, במסגרת ההליך השני, שהרי אף בית הדין הגדול לא אמר כי מעשיו שבראשונה היו שלא כראוי מבחינת ההתנהלות הדיונית – וזאת בשונה ממקרה שבו ביקר בית הדין הגדול את פסק הדין הראשון בשל פגמים כדוגמת אי-שמיעתם של שני הצדדים: לית מאן דפליג שלסברתו של הדיין כי השאלה השנייה אינה נצרכת להכרעת הדין משום שזה כבר מוכרע מכוח ההכרעה בשאלה הראשונה, אכן כדין עשה שלא בירר לשווא את השאלה השנייה. גם משקבע בית הדין הגדול כי שגה הדיין בדבריו לגבי השאלה הראשונה ועל כן אכן יש צורך בביורור של השאלה השנייה – אין זאת אומרת כי למפרע פעל הדיין שלא כדין כשלא בירר אותה בשעתו, ואין מניעה כי יברר אותה עתה.

כג. אך אף שסברנו כי נוכח כל זאת יכול בית הדין האזורי לשוב ולדון בעניין ואין לפוסלו ולראות בו 'נוגע בדבר' משום 'עביד איניש לאחזוקי דיבוריה', בפועל נתברר כי במקרה זה צדקו דברי הגר"א שפירא בדבר חשש 'נגיעה' אף שכשלעצמם לא נאמרו הם בכהאי גוונא ואף שהוא עצמו לכאורה לא כך סבר, ובית דין קמא התברר כעביד לאחזוקיה דיבוריה עד כדי סמיות עיניים מלהבחין כי כלל לא נדרש לשנות בעצמו מתפיסתו ההלכתית המהותית. רוב חברי בית הדין קמא – מלבד הרב גרוזמן עצמו – אף הגדילו לעשות כמתואר לעיל ועבדו לאחזוקי דיבוריהו לא רק במובן זה של אי-הדיון והפסיקה מחדש בעניין המזוונות אלא גם במובן של הימנעות מלפסוק דין שכשלעצמו נכון הוא לשיטתם שלהם, בסוגיית המחציות, כדי לקיים בפועל את תוצאת פסקם הראשון ולאייץ את פסק דינו של בית דין זה.

הן משום כך והן משום כי למעשה ברי כי לא תצמח תועלת מהשבת העניין שוב אל אותו מותב בבית הדין האזורי הסבור, גם אם בטעות, כי אסור הוא לפעול על פי פסק דינו ושהתגלה כעביד לאחזוקי דיבוריה שלא כדין, ומאחר שמאידך גיסא, אין מקום לקיום דיונים שלפי אופיים ומהותם מקומם הוא בערכאה הדיונית – בבית הדין הגדול, נדרשים אנו להעביר את המשך הדיון בעניינם של הצדדים לבית דין אחר או להרכיב אחר באותו בית דין אזורי.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שקלנו בדעתנו כיצד לנהוג. הבאנו בחשבון גם את הנתון המצער כי בבית הדין הרבני האזורי פתח תקווה עצמו, כפי שנוכחנו גם במקרים אחרים (כגון זה שבעניינו ניתנה ההחלטה בתיק 1336937/2 הנ"ל), יש עוד הרכבים ודיינים הרואים עצמם פטורים מהחובה לפעול בהתאם להוראות בית הדין הגדול והנתלים שלא בצדק ביוצא מן הכלל שבכללי האתיקה כאילו היה הוא הכלל ותוך התעלמות מהכלל האמור שם ופרשנות המציגה אותו כיוצא מן הכלל ואת היוצא מן הכלל כאילו הוא הכלל. אין אנו רוצים להטיל דופי בכל דייני בית הדין בפתח תקווה ולייחס תפיסה כזו לכולם (ובפרט שכפי שכתבנו, בית הדין חזר בו [במקרה ההוא] ודן בהתאם להוראתנו), אך אין אנו סבורים גם כי בנסיבות העניין יש הצדקה להעביר את עניינם של הצדדים להרכב אחר באותו בית דין כשנוכח הניסיון קיים חשש כי אכן שוב תישנה אותה תופעה והצדדים יצטרכו להתגלגל שוב להרכב אחר.

נוכח כל האמור אנו קובעים כי עניינם של הצדדים יועבר לבית הדין הרבני האזורי בתל אביב. אנו מעבירים את התיק לרה"ג זבדיה כהן שליט"א, ראש אבות בתי הדין בתל אביב, כדי שיקבע את ההרכב שימשיך לדון בתיק, וחזקה עליו כי ידע לקבוע הרכב שיהיה נכון לפעול בתיק זה בהתאם להוראות בית הדין הגדול בנוגע לצדדים אלה שבעניינם ניתנו אותם הוראות ושיפעל בדרך יעילה ומהירה לקיום דיוני ההוכחות הנדרשים כדי להגיע לפסיקה צודקת שתביא בחשבון את כל הנתונים הרלוונטיים תוך מינימום של עינוי דין לצדדים שנקלעו שלא באשמתם למצב זה שבו נדרשים הם לניהול מחודש של הליך שיכול היה להסתיים זה מכבר לו נוהל כראוי.

הרב שלמה שפירא

עיינתי בנימוקי עמיתי הרה"ג שלמה שפירא שליט"א, והנני מסכים עם המסקנה לאור פסקי הדין של גדולי הדיינים זצ"ל וכפי הנוהג שהיה קיים בבתי הדין לפסוק על פיהם, מימיהם אנו שותים. למרבה הצער לא הבין בית הדין קמא את כוונתנו, וחבל.

הרב מימון נהרי

מסכים ומצטרף למסקנה שבנסיבות הענין שבית הדין האזורי לדבריו אינו יכול להמשיך את טיפולו בתיק לפי הוראת בית הדין הגדול אין מנוס אלא להעביר את התיק לבית דין אזורי אחר.

הרב אברהם שינדלר

הוחלט כאמור.

ההחלטה מותרת לפרסום בכפוף להשמטת פרטיהם המזהים של הצדדים.

ניתן ביום כ"א באב התשפ"ג (8.8.2023).

הרב מימון נהרי

הרב אברהם שינדלר

הרב שלמה שפירא

עותק זה עשוי להכיל שינויי ותיקוני עריכה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים